

Вісник

Верховного Суду України

У Пленумі
Верховного Суду України

Аналіз підстав відмови
Верховним Судом України
в задоволенні заяви про перегляд
судових рішень господарських
судів після допуску Вищим
господарським судом України
справи до провадження

Ознаки та умови здійснення
новації за цивільним
законодавством України

Практика Європейського суду
з прав людини як джерело
судового правозастосування
Верховного Суду України

1(137)'2012

ВИХОДИТЬ ДВАНДЦЯТЬ РАЗІВ НА РІК

Засноване 22 липня 1994 р.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7710 від 12 серпня 2003 р.

Засновник — Верховний Суд України

Відповідно до постанови Президії ВАК України від 14 жовтня 2009 р. № 3-05/4 наукові статті, опубліковані у журналі, на підставі висновку експертної ради з юридичних наук, окремо у кожному конкретному випадку за поданням спеціалізованої вченої ради, зараховуються як фахові в галузі юридичних наук

ГОЛОВА РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Пилипчук П.П. — Голова Верховного Суду України, заслужений юрист України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Барбара В.П. — заступник Голови Верховного Суду України—секретар Судової палати у господарських справах, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Бейцун І.В. — начальник управління вивчення та аналізу судової практики Верховного Суду України, кандидат юридичних наук;

Бень А.Б. — начальник управління забезпечення видавничої діяльності Верховного Суду України, заслужений журналіст України;

Волков О.Ф. — заслужений юрист України;

Городовенко В.В. — голова Апеляційного суду Запорізької області, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Губар Л.О. — начальник відділу міжнародного співробітництва Верховного Суду України;

Кіреєва Н.О. — кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України;

Когут С.П. — головний консультант управління забезпечення діяльності керівництва Верховного Суду України;

Короткевич М.Є. — суддя Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Кузнєцова Н.С. — доктор юридичних наук, професор, академік АПРНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Мельник М.І. — начальник управління забезпечення діяльності керівництва Верховного Суду України, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Мищенко С.М. — заступник голови Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, заслужений юрист України;

Ромовська З.В. — доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України;

Романюк Я.М. — Перший заступник Голови Верховного Суду України, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України;

Селіванов А.О. — доктор юридичних наук, професор, академік АПРНУ, заслужений юрист України;

Сенін Ю.Л. — секретар Пленуму Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Сердюк В.В. — заступник керівника апарату Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доктор юридичних наук, доцент;

Сірий М.І. — кандидат юридичних наук;

Терлецький О.О. — заступник секретаря Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, заслужений юрист України;

Хавронюк М.І. — заступник керівника апарату Верховного Суду України, доктор юридичних наук, заслужений юрист України;

Шакун В.І. — доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент АПРНУ, заслужений діяч науки і техніки України;

Шумило М.Є. — доктор юридичних наук, професор;

Ярема А.Г. — заступник Голови Верховного Суду України—секретар Судової палати у цивільних справах, заслужений юрист України (заступник голови редакційної колегії)

2

У Пленумі Верховного Суду України

At the Plenary Assembly of the Supreme Court of Ukraine

3 Про обрання Голови Верховного Суду України

Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 23 грудня 2011 року № 7

On election of the President of the Supreme Court of Ukraine
Resolution of the Plenary Assembly of the Supreme Court of Ukraine,
No. 7 of 23 December 2011

3 Про обрання Першого заступника Голови Верховного Суду України

Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 23 грудня 2011 року № 8

On election of the First Vice-President of the Supreme Court of Ukraine
Resolution of the Plenary Assembly of the Supreme Court of Ukraine,
No. 8 of 23 December 2011

3 Про обрання заступників Голови Верховного Суду України

Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 23 грудня 2011 року № 9

On election of the Vice-Presidents of the Supreme Court of Ukraine
Resolution of the Plenary Assembly of the Supreme Court of Ukraine,
No. 9 of 23 December 2011

4 Про призначення секретаря Пленуму Верховного Суду України

Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 12 січня 2012 року № 1

On appointment of the Secretary of the Plenary Assembly of the Supreme Court of Ukraine
Resolution of the Plenary Assembly of the Supreme Court of Ukraine,
No. 1 of 12 January 2012

4 Про визначення персонального складу судових палат Верховного Суду України

Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 12 січня 2012 року № 2

On assignment of the personal composition of the Judicial Chambers of the Supreme Court of Ukraine
Resolution of the Plenary Assembly of the Supreme Court of Ukraine,
No. 2 of 12 January 2012

5 Про обрання заступників секретарів судових палат Верховного Суду України

Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 12 січня 2012 року № 3

On election of the deputy secretaries of the Judicial Chambers of the Supreme Court of Ukraine
Resolution of the Plenary Assembly of the Supreme Court of Ukraine,
No. 3 of 12 January 2012

5 Про затвердження Регламенту Пленуму Верховного Суду України

Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 23 грудня 2011 року № 6

On approval of the Rules of the Plenary Assembly of the Supreme Court of Ukraine
Resolution of the Plenary Assembly of the Supreme Court of Ukraine,
No. 6 of 23 December 2011

11 *Судова практика*
Judicial Practice

Рішення у цивільних (11), адміністративних (15), господарських (18), кримінальних (22) справах
Decisions in civil, administrative, commercial and criminal cases

26 *Аналіз судової практики*
Survey of Judicial Practice

26 Аналіз підстав відмови Верховним Судом України в задоволенні заяви про перегляд судових рішень господарських судів після допуску Вищим господарським судом України справи до провадження

Analysis of the grounds of dismissal by the Supreme Court of Ukraine of the request for retrial judicial decisions of commercial courts after the High Commercial Court of Ukraine allowed admission of the case

29 *На допомогу судді*
Providing Advice to Judge

29 Сенін Ю.Л. Ознаки та умови здійснення новації за цивільним законодавством України

Senin Y.L. Signs and terms of executing novation under the civil legislation of Ukraine

33 Константий О.В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування Верховного Суду України

Konstantiy O.V. Practice of the European Court of Human Rights as a source of judicial enforcement of the Supreme Court of Ukraine

37 Джужа О.М., Василевич В.В., Кулик О.Г.
Основні показники злочинності: міжнародний і вітчизняний досвід

Dzhuzha O.M., Vasylevych V.V., Kulyk O.H.
Main criminality indices: international and national experience

43 *Точка зору*
Opinion

43 Цірат Г.А. Двосторонні договори про правову допомогу як приклад уніфікації норм міжнародного цивільного процесу

Tsirat H.A. Bilateral agreements on legal assistance as an example of unification of the rules of international civil procedure

Редакція не завжди поділяє думку авторів статей. За точність наведених у статтях даних, посилань на нормативні акти й інші джерела відповідають автори

Передрук опублікованих у журналі матеріалів здійснюється за письмовим дозволом голови редакційної колегії з обов'язковим посиланням на джерело

З деякими матеріалами журналу можна ознайомитися на web-сайті Верховного Суду України

<http://www.scourt.gov.ua>

Адреса редакції:

01043 Київ 43, вул. П. Орлика, 4^а, кімн. 109

Телефони:

голова редакційної колегії
(44) 253–3502,
відповідальний секретар
(44) 253–1683,
група технічного забезпечення
(44) 253–0687

E-mail: parub@scourt.gov.ua

Редактори:

**А.В. Гончарук,
Л.В. Мочалова,
К.С. Мусієнко,
П.О. Мусієнко,
Р.В. Парубець** (в.о. відповідального секретаря)

Верстка:

**С.І. Самкова,
В.М. Горобченко**

Фото:

П.О. Мусієнко
Переклад англійською:
О.В. Гунько

Видавець:

ТОВ «Видавництво «Істина»
04073 Київ 73, вул. Сирецька, 38.
Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.
E-mail: istina_knigi@ukr.net

Віддруковано:

ТОВ Друкарня «Літера»
03038 Київ 38, вул. Нововокзальна, 41.
Телефон (факс): (44) 502–6808

Підписано до друку 20.01.2012
Формат 60×90/8. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 6,62. Умовн. друк. арк. 5,58.
Зам. 283.
Наклад 2950 прим. Ціна договірна

У Пленумі Верховного Суду України

Як ми вже повідомляли, 23 грудня 2011 р. відбувся Пленум Верховного Суду України, на якому шляхом таємного голосування було обрано Головою Верховного Суду **Петра Пилипчука**, його Першим заступником — **Ярослава Романюка**, заступником—секретарем Судової палати в адміністративних справах **Віктора Кривенка**, заступником—секретарем Судової палати у господарських справах **Валентина Барбару**, заступником—секретарем Судової палати у кримінальних справах **Анатолія Редьку**, заступником—секретарем Судової палати у цивільних справах **Анатолія Ярему**.

12 січня 2012 р. на своєму черговому засіданні Пленум Верховного Суду України затвердив Регламент Верховного Суду, призначив секретарем Пленуму **Юрія Сеніна** і таємним голосуванням обрав заступниками секретарів судових палат: в адміністративних справах — **Олександра Терлецького**, у господарських справах — **Павла Колесника**, у кримінальних справах — **Михайла Гриціва**, у цивільних справах — **Миколу Патрюка**.

Секретар Пленуму
Верховного Суду України
Ю.Л. Сенін

Окрім того, Пленум сформував персональний склад усіх чотирьох судових палат Суду. До Судової палати в адміністративних справах за власними заявами переведено суддів **Миколу Пінчука**, **Олега Кривенду**, **Олександра Коротких**, **Олександра Прокопенка**, до Судової палати у господарських справах — суддів **Миколу Балюка** та **Анатолія Ємця**.

Пропонуємо вашій увазі офіційні документи обох засідань Пленуму Верховного Суду України.

Заступники секретарів судових палат:

О.О. Терлецький

П.І. Колесник

М.І. Гриців

М.В. Патрюк

Про обрання Голови Верховного Суду України

*Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 23 грудня 2011 року № 7*

Обговоривши кандидатуру, висунуту на посаду Голови Верховного Суду України, заслухавши повідомлення голови комісії з організації та проведення виборів Голови Верховного Суду України, Першого заступника та заступників Голови Верховного Суду України про результати таємного голосування, керуючись частиною другою статті 128 Конституції України, частиною третьою статті 20, частиною першою статті 39, частинами першою, третьою стат-

ті 42, пунктом 1 частини другої статті 45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і статтею 5 Регламенту Пленуму Верховного Суду України, затвердженого постановою Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2011 року № 6, Пленум Верховного Суду України **постановляє:**

Обрати строком на п'ять років на посаду Голови Верховного Суду України суддю Верховного Суду України **Пилипчука Петра Пилиповича.**

Про обрання Першого заступника Голови Верховного Суду України

*Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 23 грудня 2011 року № 8*

Обговоривши кандидатуру, висунуту на посаду Першого заступника Голови Верховного Суду України, заслухавши повідомлення голови комісії з організації та проведення виборів Голови Верховного Суду України, Першого заступника та заступників Голови Верховного Суду України про результати таємного голосування, керуючись частиною третьою статті 20, частиною першою статті 39, частиною першою статті 44, пунктом 1 частини другої статті

45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і статтею 5 Регламенту Пленуму Верховного Суду України, затвердженого постановою Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2011 року № 6, Пленум Верховного Суду України **постановляє:**

Обрати строком на п'ять років на посаду Першого заступника Голови Верховного Суду України суддю Верховного Суду України **Романюка Ярослава Михайловича.**

Про обрання заступників Голови Верховного Суду України

*Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 23 грудня 2011 року № 9*

Обговоривши кандидатури, висунуті на посади заступників Голови Верховного Суду України, заслухавши повідомлення голови комісії з організації та проведення виборів Голови Верховного Суду України, Першого заступника та заступників Голови Верховного Суду України про результати таємного голосування, керуючись частиною третьою статті 20, частиною першою статті 39, частиною першою статті 44, пунктом 1 частини другої статті 45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і статтею 5 Регламенту Пленуму Верховного Суду України, затвердженого постановою Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2011 року № 6, Пленум Верховного Суду України **постановляє:**

Обрати строком на п'ять років на посади:

заступника Голови Верховного Суду України— секретаря Судової палати в адміністративних справах — суддю Верховного Суду України **Кривенка Віктора Васильовича;**

заступника Голови Верховного Суду України— секретаря Судової палати у господарських справах — суддю Верховного Суду України **Барбару Валентина Петровича;**

заступника Голови Верховного Суду України— секретаря Судової палати у кримінальних справах — суддю Верховного Суду України **Редьку Анатолія Івановича;**

заступника Голови Верховного Суду України— секретаря Судової палати у цивільних справах — суддю Верховного Суду України **Ярему Анатолія Григоровича.**

Про призначення секретаря Пленуму Верховного Суду України

Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 12 січня 2012 року № 1

Розглянувши подання Голови Верховного Суду України про призначення на посаду секретаря Пленуму Верховного Суду України, керуючись пунктом 3 частини першої статті 41, пунктом 2 частини другої, частиною восьмою статті 45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та статтею 6 Регламенту Пленуму Верховного Суду України, за-

тверджено постановою Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2011 року № 6, Пленум Верховного Суду України **постановляє:**

Призначити строком на п'ять років на посаду секретаря Пленуму Верховного Суду України суддю Верховного Суду України **Сеніна Юрія Леонідовича**.

Про визначення персонального складу судових палат Верховного Суду України

Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 12 січня 2012 року № 2

Розглянувши пропозиції суддів Верховного Суду України щодо персонального складу судових палат Верховного Суду України, керуючись частиною третьою статті 39, частиною другою статті 44¹, пунктом 8 частини другої, частиною восьмою статті 45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і пунктом 4 частини третьої Загальних положень Регламенту Пленуму Верховного Суду України, затвердженого постановою Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2011 року № 6, Пленум Верховного Суду України **постановляє:**

1. Увести до персонального складу Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України суддів Верховного Суду України:

Гусака Миколу Борисовича
Коротких Олександра Антоновича
Кривенду Олега Вікторовича
Кривенка Віктора Васильовича
Маринченка Віктора Лаврентійовича
Панталієнка Петра Васильовича
Пінчука Миколу Григоровича
Прокопенка Олександра Борисовича
Самсіна Ігоря Леоневича
Терлецького Олександра Олександровича
Тігова Юрія Георгійовича.

2. Увести до персонального складу Судової палати у господарських справах Верховного Суду України суддів Верховного Суду України:

Балюка Миколу Івановича
Барбару Валентина Петровича
Берднік Інну Станіславівну
Гуля Володимира Семеновича
Ємця Анатолія Анатолійовича
Колесника Павла Івановича
Потильчака Олександра Івановича
Шицького Івана Богдановича.

3. Увести до персонального складу Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України суддів Верховного Суду України:

Вус Світлану Михайлівну
Глоса Леоніда Федоровича
Гошовську Тетяну Володимирівну
Гриціва Михайла Івановича
Загодного Володимира Вікторовича
Канігіну Галину Володимирівну
Кліменко Марину Робертівну
Ковтюк Єлизавету Іванівну
Короткевича Миколу Євгеновича
Косарева Валентина Івановича
Кузьменко Олену Тимофіївну
Пивовара Володимира Федоровича
Пилипчука Петра Пилиповича
Пошву Богдана Миколайовича
Редьку Анатолія Івановича
Скотаря Анатолія Миколайовича
Таран Тетяну Степанівну
Школярова Віктора Федоровича.

4. Увести до персонального складу Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України суддів Верховного Суду України:

Гуменюка Василя Івановича
Григор'єву Лілію Іванівну
Жайворонок Тетяну Євгенівну
Лященко Наталію Павлівну
Охрімчук Людмилу Іванівну
Онопенка Василя Васильовича
Патрюка Миколу Васильовича
Романюка Ярослава Михайловича
Сеніна Юрія Леонідовича
Ярему Анатолія Григоровича.

Про обрання заступників секретарів судових палат Верховного Суду України

Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 12 січня 2012 року № 3

Обговоривши кандидатури, висунуті на посади заступників секретарів судових палат Верховного Суду України, заслухавши повідомлення голови комісії з організації та проведення виборів заступників секретарів судових палат Верховного Суду України про результати таємного голосування, керуючись частиною четвертою статті 44¹, пунктом 8 частини другої, частиною восьмою статті 45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і статтею 5 Регламенту Пленуму Верховного Суду України, затвердженого постановою Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2011 року № 6, Пленум Верховного Суду України **постановляє**:

Обрати строком на п'ять років на посади: заступника секретаря Судової палати в адміністративних справах — суддю Верховного Суду України **Терлецького Олександра Олександровича**; заступника секретаря Судової палати у господарських справах — суддю Верховного Суду України **Колесника Павла Івановича**; заступника секретаря Судової палати у кримінальних справах — суддю Верховного Суду України **Гриціва Михайла Івановича**; заступника секретаря Судової палати у цивільних справах — суддю Верховного Суду України **Патрюка Миколу Васильовича**.

Про затвердження Регламенту Пленуму Верховного Суду України

Постанова Пленуму Верховного Суду України
від 23 грудня 2011 року № 6

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України Сеніна Ю.Л. та обговоривши проект Регламенту Пленуму Верховного Суду України, керуючись главою 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Пленум Верховного Суду України **постановляє**:

1. Затвердити Регламент Пленуму Верховного Суду України (додається).
2. Визнати такою, що втратила чинність, постанову Пленуму Верховного Суду України від 10 черв-

ня 2002 року № 7 «Про затвердження Регламенту Пленуму Верховного Суду України».

3. Утворити робочу групу з напрацювання відповідно до частини сьомої статті 45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» проекту нового Регламенту Пленуму Верховного Суду України у складі суддів Верховного Суду України Кліменко М.Р., Кривенка В.В., Потильчака О.І., Романюка Я.М. та Сеніна Ю.Л.

ЗАТВЕРДЖЕНО
постановою Пленуму
Верховного Суду України
від 23 грудня 2011 року № 6

РЕГЛАМЕНТ Пленуму Верховного Суду України

Загальні положення

Пленум Верховного Суду України (далі — Пленум) є колегіальним органом. До складу Пленуму входять усі судді Верховного Суду України.

Правові засади, організація і порядок роботи Пленуму визначаються Конституцією України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та цим Регламентом.

До повноважень Пленуму належить:

1) обрання на посади та звільнення з посад Голови Верховного Суду України, Першого заступника Голови Верховного Суду України, заступників Голови Верховного Суду України—секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат;

2) призначення на посаду з числа суддів Верховного Суду України за поданням Голови Верховного Суду України та звільнення з посади секретаря Пленуму Верховного Суду України;

3) заслуховування інформації Голови Верховного Суду України, Першого заступника Голови Верховного Суду України, заступників Голови Верховного Суду України про їх діяльність;

4) визначення кількісного і персонального складу судових палат Верховного Суду України за пропозицією суддів Верховного Суду України;

5) надання висновків щодо проектів законодавчих актів, які стосуються судової системи та діяльності Верховного Суду України;

6) прийняття рішень про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності

законів та інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції та законів України;

7) надання висновку про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину;

8) внесення за зверненням Верховної Ради України письмового подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я;

9) затвердження Регламенту Пленуму Верховного Суду України та внесення до нього змін і доповнень;

10) затвердження положення про Науково-консультативну раду при Верховному Суді України;

11) розгляд та вирішення інших питань, віднесених законом до його повноважень.

Стаття 1.

Скликання Пленуму Верховного Суду України

1. Пленум скликається Головою Верховного Суду України в разі потреби або на вимогу не менш як четвертої частини від складу суддів Верховного Суду України, але не рідше одного разу на три місяці. У разі відсутності Голови Верховного Суду України Пленум скликається Першим заступником Голови Верховного Суду України, а в разі відсутності Першого заступника Голови Верховного Суду України — заступником Голови Верховного Суду України, який виконує повноваження Голови Верховного Суду України.

2. Про день і час скликання Пленуму та питання, що виносяться на його розгляд, учасники засідання Пленуму повідомляються не пізніше як за десять днів до засідання. У цей же строк суддям, що входять до складу Пленуму, надсилаються матеріали щодо питань, які виносяться на розгляд Пленуму.

3. Засідання Пленуму є повноважним за умови присутності на ньому не менше двох третин від складу Пленуму. Для встановлення кворуму та визначення кількості поданих голосів від складу Пленуму під час голосування враховується фактична кількість суддів, обраних до Верховного Суду України.

4. На засідання Пленуму можуть бути запрошені представники органів державної влади, наукових установ, громадських організацій, засобів масової інформації та інші особи. Вказані особи повідомляються про проведення Пленуму в порядку, передбаченому для суддів Верховного Суду України, а їх неявка не є перешкодою для проведення Пленуму.

5. Пленум приймає з розглянутих питань постанови, які підписує головуючий на засіданні та секретар Пленуму (у разі відсутності секретаря Пленуму — суддя, якого Пленум визначив за секретаря Пленуму *ad hoc* шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх), що публікуються в офіційному друкованому органі — журналі «Вісник Верховного Суду України», а також розміщуються на офіційному веб-сайті Верховного Суду України.

6. Порядок скликання та проведення засідання Пленуму з питання дострокового припинення повноважень Голови Верховного Суду України визначається Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Стаття 2.

Підготовка і порядок проведення засідань Пленуму Верховного Суду України

1. Порядок денний засідання Пленуму формується секретаріатом Пленуму на підставі подання особи, що скликає Пленум відповідно до цього Регламенту, чи вимоги передбаченої цим Регламентом кількості суддів Верховного Суду України за їх підписами. Порядок денний разом із переліком документів, що розглядатимуться, і проектами постанов Пленуму, які готуються ініціатором його скликання, надається (розсилається) суддям, які входять до складу Пленуму, та учасникам засідання.

2. Повідомлення запрошених на засідання Пленуму осіб і представників засобів масової інформації про час його проведення та їх розміщення в залі покладається на секретаріат Пленуму і прес-службу Верховного Суду України.

В окремих випадках за рішенням Пленуму представники засобів масової інформації можуть не допускатися до участі в його засіданні.

3. Засідання Пленуму відкривається Головою Верховного Суду України, а у разі його відсутнос-

ті — Першим заступником Голови Верховного Суду України. У разі відсутності Першого заступника Голови Верховного Суду України засідання відкривається заступником Голови, який виконує повноваження Голови Верховного Суду України.

Головуючий відповідно до вимог, зазначених у частині третій статті 1 цього Регламенту, вирішує питання про можливість роботи Пленуму. Реєстрація суддів, які входять до складу Пленуму, може проводитись як за допомогою електронних засобів, так і шляхом відкритого голосування. Якщо відкриття засідання Пленуму неможливе у зв'язку з відсутністю за даними реєстрації необхідної кількості його складу (двох третин), засідання переноситься на іншу дату (час).

4. Після відкриття засідання Голова Верховного Суду України (головуючий) повідомляє про участь у роботі Пленуму осіб, запрошених на засідання Пленуму, а також про присутність представників засобів масової інформації, й оголошує питання, включені до порядку денного.

5. Порядок денний засідання Пленуму затверджується шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх. До порядку денного за більшістю голосів суддів, присутніх на засіданні Пленуму, можуть бути включені й інші питання, які в ньому не зазначені. Розгляд цих питань можливий за умови, що вони відповідним чином підготовлені.

6. Після затвердження порядку денного надається слово особам, визначеним для доповіді, співдоповіді. По закінченні доповіді (співдоповіді) доповідачу (співдоповідачу) можуть бути поставлені усні чи письмові запитання. Час, який надається для доповіді, співдоповіді та виступу в дебатах, визначається шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх.

7. Запрошені особи за пропозицією головуючого висловлюють думки з питань, які обговорюються (крім питань про обрання, призначення суддів Верховного Суду України на адміністративні та інші посади і звільнення їх із цих посад).

8. Після доповіді, співдоповіді та висловлення думок запрошеними особами учасникам засідання надається слово для обговорення доповіді, співдоповіді. Головуючий веде засідання неупереджено, створюючи суддям та іншим особам рівні можливості для обговорення питань порядку денного, не обмежуючи їх у можливості ставити і знімати запитання та не коментуючи їх висловлювань. Обгово-

рення може бути припинено лише за пропозицією суддів шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх.

9. Після обговорення питання, яке розглядається, головуючий оголошує і ставить на голосування проект постанови Пленуму в цілому чи окремо кожен його пункт. Ніхто не вправі утриматися від голосування у випадках, коли Пленум діє як судовий орган. Постанова чи її пункт вважаються прийнятими, якщо за них подано більшість голосів суддів, присутніх на засіданні Пленуму. При рівності голосів «за» і «проти» постанова Пленуму вважається неприйнятною. У разі необхідності доопрацювання постанови чи деяких її положень її може бути прийнято в першому читанні. У цьому випадку може бути створена робоча група для доопрацювання постанови, після чого визначається дата наступного розгляду цієї постанови і дата, до якої учасниками Пленуму можуть бути подані зауваження та пропозиції. До другого й наступних читань виготовляється таблиця, де наводяться текст проекту постанови, подані на нього зауваження і пропозиції, рішення робочої групи та остаточна редакція проекту.

10. Ведення протоколу, в якому письмово фіксується перебіг засідання Пленуму, і фіксування засідання технічними засобами покладаються на секретаріат Пленуму.

11. Протокол підписується головуючим на засіданні Пленуму та секретарем Пленуму (у разі відсутності секретаря Пленуму — суддею, якого Пленум *ad hoc* визначив за секретаря Пленуму шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх). До протоколу додається відповідний носій інформації з даними фіксування засідання технічними засобами, а в разі необхідності і повна чи часткова його письмова розшифровка.

12. Засідання Пленуму проводиться державною мовою. У разі коли запрошена на засідання особа не володіє державною мовою, вона має право виступати рідною або іншою мовою, якою володіє, та користуватися послугами перекладача. Про свій намір висловлюватись іншою мовою, користуватись послугами перекладача особа повинна завчасно повідомити секретаря Пленуму. Організація перекладу її виступу покладається на секретаріат Пленуму.

13. Під час засідання Пленуму з окремих процедурних питань, не передбачених прямо цим Регламентом, може проводитись відкрите голосування шляхом підняття рук.

Стаття 3.

Порядок розгляду питання про вибори Голови Верховного Суду України, Першого заступника, заступників Голови Верховного Суду України—секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат

1. Голова Верховного Суду України, Перший заступник, заступники Голови Верховного Суду

України—секретарі судових палат та заступники секретарів судових палат обираються Пленумом

строком на п'ять років шляхом таємного голосування. Вибори проводяться не пізніше одного місяця з дня закінчення повноважень, відповідно, Голови Верховного Суду України, Першого заступника, заступників Голови Верховного Суду України—секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат чи відкриття вакансії з інших підстав. Обрання здійснюється з числа суддів Верховного Суду України за їх пропозицією (усною або письмовою), висловленою на засіданні Пленуму. Пропозиція про висунення кандидатів може надаватися списком (усно або письмово), який охоплює всі вакантні посади або кілька посад. Кандидатура також може бути запропонована і шляхом самовисунення.

2. При обранні суддів на адміністративні та інші посади не може бути головуючим на засіданні Пленуму суддя, що є кандидатом для обрання на посаду.

У разі якщо відсутній Голова Верховного Суду України, Перший заступник та заступники Голови Верховного Суду України або вони претендують на зайняття адміністративних та інших посад, то на засіданні головує суддя Верховного Суду України, що обирається з числа суддів шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх.

3. На засіданні Пленуму затверджуються форма бюлетеня для таємного голосування щодо обрання Голови Верховного Суду України, Першого заступника, заступників Голови Верховного Суду України—секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат, а також форма протоколу голосування. Бюлетень може передбачати голосування за список кандидатів або голосування за окремі кандидатури. Рішення про форму бюлетеня приймається шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх.

4. У разі прийняття рішення Пленумом про голосування за окремі кандидатури на всі вакантні посади застосовується форма бюлетеня відповідно до статті 4 цього Регламенту.

Стаття 4.

Порядок голосування за окремі кандидатури на посади Голови Верховного Суду України, Першого заступника, заступників Голови Верховного Суду України—секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат

1. У разі прийняття рішення про голосування за окремі кандидатури на посади в бюлетень вносяться назви всіх вакантних посад та навпроти назви відповідної посади — прізвища, імена й по батькові всіх кандидатів, що на неї претендують. Кількість кандидатур на кожну з вакантних посад не обмежується. Внесення прізвищ, імен та по батькові кількох кандидатів, що претендують на одну і ту саму посаду, здійснюється в алфавітному порядку.

5. Головуючий на засіданні Пленуму вносить пропозицію про створення комісії з організації та проведення виборів Голови Верховного Суду України, Першого заступника, заступників Голови Верховного Суду України—секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат (далі — лічильна комісія). До лічильної комісії шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх обираються п'ять суддів, за можливості до складу комісії включається не більше двох суддів від однієї судової палати. Лічильна комісія обирає зі свого складу відкритим голосуванням голову лічильної комісії, про що складається протокол.

6. Голові лічильної комісії передається список кандидатів на посади Голови Верховного Суду України, Першого заступника, заступників Голови Верховного Суду України—секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат, підписаний головуючим на засіданні Пленуму.

7. Лічильна комісія забезпечує виготовлення бюлетенів для таємного голосування за кількістю суддів, присутніх на засіданні Пленуму. Головуючий на засіданні Пленуму розписується на звороті кожного бюлетеня, ставить відтиск печатки Верховного Суду України і передає бюлетені голові лічильної комісії. Бюлетені без підпису головуючого та відтиску печатки є недійсними.

8. Одержані за актом головою лічильної комісії від головуючого на засіданні Пленуму бюлетені для таємного голосування передаються членами комісії за окремим списком суддям, що беруть участь у виборах, які в ньому розписуються. Бюлетені, що залишилися, погашаються.

9. Лічильна комісія забезпечує таємність голосування. У кабінеті (окреме приміщення), де воно проводиться, ніхто інший, крім особи, яка голосує, не допускається. Скринька для таємного голосування перед його проведенням опечатується головою лічильної комісії в присутності всіх її членів та під час голосування знаходиться у місці, що є доступним для огляду всіма учасниками Пленуму.

2. Внесення кандидатур до бюлетеня здійснюється лише за наявності усної або письмової згоди кандидата балотуватися на посаду.

3. Судді Верховного Суду України можуть ставити кандидатам запитання та брати участь в обговоренні їхніх кандидатур.

4. Рішення про затвердження змісту бюлетеня приймається відкритим голосуванням більшістю голосів присутніх на засіданні Пленуму суддів Верховного Суду України.

5. Голосування здійснюється шляхом викреслення прізвищ тих кандидатів, що не підтримуються. При цьому в бюлетені особа, яка

голосує, залишає прізвище не більше ніж одного кандидата на кожну посаду, якого вона підтримує.

Стаття 5.

Порядок визначення результатів голосування з питання обрання Голови Верховного Суду України, Першого заступника, заступників Голови Верховного Суду України—секретарів судових палат та заступників секретарів судових палат

1. Після проведення таємного голосування лічильна комісія перевіряє цілість печаток на урні, відкриває її, перевіряє дійсність бюлетенів, підраховує голоси «за» (залишені в бюлетені прізвища) і «проти» (викреслені прізвища) кожного кандидата, складає протокол таємного голосування, в якому зазначає кількість суддів, що одержали бюлетені, кількість бюлетенів, визнаних недійсними, кількість голосів, поданих «за» і «проти» кожного кандидата, та визначає тих, хто набрав більшість голосів. Протокол таємного голосування підписується головою і членами лічильної комісії та оголошується її головою на засіданні Пленуму.

2. Недійсними визнаються бюлетені невстановленого зразка, зіпсовані й ті, в яких дописано інші прізвища, залишено прізвища двох і більше кандидатів на одну і ту саму посаду, а також у разі недотримання вимог частини четвертої статті 4 цього Регламенту.

3. Обраною на відповідну посаду вважається особа, за яку подано більшість голосів від загального складу Пленуму. Обрання цієї особи (осіб) затверджується на підставі протоколу таємного голосування постановою Пленуму.

4. У разі коли жоден із кандидатів на певну посаду не одержав необхідної кількості голосів, за рішенням лічильної комісії проводиться повторне голосування щодо двох кандидатів, які одержали найбільшу кількість голосів на цю посаду.

Якщо два і більше кандидатів на одну і ту саму посаду одержали найбільшу однакову кількість голосів, щодо цих кандидатів проводиться повторне голосування.

Якщо один із кандидатів одержав більшу кількість голосів, але не одержав необхідної їх кількості, а наступні за ним два і більше кандидатів на ту саму посаду отримали однакову кількість голосів, повторне голосування проводиться щодо всіх цих кандидатів.

5. Якщо при повторному голосуванні жодного з кандидатів на певну посаду не обрано, проводяться нові вибори щодо цієї посади з висуненням нових кандидатур.

6. Постанова Пленуму про обрання суддів на посади підписується головуючим на засіданні Пленуму та секретарем Пленуму і скріплюється гербовою печаткою Верховного Суду України. Копія цієї постанови надсилається Президенту України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України.

7. Матеріали засідання Пленуму, на якому вирішувалося питання про вибори суддів на посади, здаються в опечатаному вигляді за актом на зберігання до архіву Верховного Суду України секретарем Пленуму у присутності головуючого на засіданні Пленуму та Голови Верховного Суду України.

Стаття 6.

Призначення на посаду секретаря Пленуму Верховного Суду України

1. Секретар Пленуму призначається на посаду з числа суддів Верховного Суду України строком на п'ять років за поданням Голови Верховного Суду України.

2. Призначення на посаду секретаря Пленуму здійснюється шляхом відкритого голосування.

3. Під час розгляду питання про призначення секретаря Пленуму його обов'язки в цьому засіданні

виконує суддя Верховного Суду України, якого Пленум *ad hoc* визначить за секретаря Пленуму за пропозицією суддів шляхом відкритого голосування більшістю голосів присутніх.

4. Призначеним на посаду секретаря Пленуму вважається суддя, за якого подано більшість голосів суддів, присутніх на засіданні Пленуму.

Стаття 7.

Дострокове звільнення суддів з посад

1. Голова Верховного Суду України, його Перший заступник, заступники Голови Верховного Суду України—секретарі судових палат, заступники секретарів судових палат, секретар Пленуму звільняються з посади Пленумом за правилами, перед-

баченими Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та цим Регламентом.

Дострокове звільнення Голови Верховного Суду України здійснюється у порядку, визначеному Законом України «Про судоустрій і статус суддів».

Цей Регламент для зазначеної процедури не застосовується.

2. Питання про дострокове звільнення з іншої посади, крім посади Голови Верховного Суду України, розглядається Пленумом за особистою заявою особи, що займає цю посаду, або за поданням не менш як п'ятої частини суддів від складу Пленуму, скріпленим їх підписами. Подання має бути вмотивованим.

3. У заяві чи поданні про дострокове звільнення судді з адміністративної або іншої посади повинна бути наведена конкретна причина такого звільнення.

4. Заява, подання про дострокове звільнення судді з посади приймаються до розгляду за наявності висновку комісії, спеціально створеної Пленумом для перевірки причин звільнення та їх обґрунтованості. Кількісний і персональний склад цієї комісії та її повноваження визначаються Пленумом.

5. Питання про дострокове звільнення суддів із зазначених у частині першій цієї статті посад вирішується таємним голосуванням. Пленумом створюється відповідна комісія, яка забезпечує проведення відповідної процедури за правилами, передбаченими статтями 3 та 6 цього Регламенту.

6. Присутність судді, щодо якого порушується питання про дострокове звільнення з посади, на засіданні Пленуму є обов'язковою, крім випадків, коли він сам не бажає бути присутнім на засіданні Пленуму.

7. При голосуванні в кабіні (окремому приміщенні) думка щодо дострокового звільнення судді з посади висловлюється згідно із затвердженою Пленумом формою бюлетеня. Недійсність бюлетеня (бюлетенів) визначається за правилами частини другої статті 6 цього Регламенту.

8. Звільненим з будь-якої із зазначених у частині першій цієї статті посад суддя вважається, якщо за це подано більшість голосів суддів від загального складу Пленуму.

9. Звільнення з адміністративної або іншої посади не позбавляє особу повноважень судді Верховного Суду України.

10. За результатами голосування ухвалюється відповідна постанова Пленуму, яку підписують Голова Верховного Суду України (головуючий) і секретар Пленуму, а при вирішенні питання щодо секретаря Пленуму — головуючий та суддя Верховного Суду України, якого *ad hoc* визначено за секретаря Пленуму.

Стаття 8.

Прийняття рішень про звернення до Конституційного Суду України та інших рішень, передбачених Конституцією України

1. Відповідно до статей 110, 111, 150 Конституції України та статті 45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Пленум приймає рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів, інших правових актів і щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів, надає висновок щодо наявності чи відсутності в діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину, а також ухвалює подання до Верховної Ради України про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я.

2. Рішення про звернення до Конституційного Суду України з питань конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного

тлумачення Конституції України та законів приймається Пленумом за поданням Голови Верховного Суду України або за пропозицією судових палат Верховного Суду України.

3. Питання про внесення до Верховної Ради України подання про неможливість виконання Президентом України своїх повноважень за станом здоров'я або надання висновку щодо наявності чи відсутності в діяннях, у яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину, розглядається Пленумом за правилами, передбаченими статтею 2 цього Регламенту, за пропозицією Верховної Ради України і на підставі документів, надісланих нею відповідно до її Регламенту.

Стаття 9.

Прикінцеві та перехідні положення

Цей Регламент має тимчасовий характер і діє до прийняття постійного Регламенту.

РІШЕННЯ У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту селян — власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)», до якого було внесено зміни Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)» і збільшено мінімальний розмір орендної плати до 3 %, має рекомендаційний характер. Він є підставою для перегляду розміру орендної плати, встановленої умовами договору, а не для автоматичної зміни умов договору оренди та підвищення орендної плати

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 25 червня 2011 р.
(в и т я г)

У лютому 2010 р. С. звернувся до суду із позовом до товариства з обмеженою відповідальністю сільськогосподарського підприємства «Фермер» (далі — Товариство) про розірвання договору оренди земельної ділянки, стягнення заборгованості з орендної плати, пені, суми з урахуванням індексу інфляції за час прострочення виконання грошового зобов'язання, 3 % річних від простроченої суми.

Позивач мотивував вимоги тим, що його мати Л. 30 вересня 2006 р. уклала з відповідачем договір оренди належної їй земельної ділянки площею 4,95 га строком на сім років зі сплатою на її користь орендної плати в розмірі 1 тис. 200 грн за кожен рік, що відповідно до розрахунку орендної плати, який є невід'ємною частиною договору, становить 1,51 % грошової оцінки земельної ділянки.

3 лютого 2008 р. Л. померла. 22 серпня 2008 р. С. як її спадкоємець отримав свідоцтво про право на спадщину за заповітом на зазначену земельну ділянку, а пізніше — державний акт на право власності на земельну ділянку, про що повідомив Товариство.

Відповідно до п. 2.2 договору оренди та додатку № 1 до нього виплата орендної плати проводиться щороку з 1 січня до 31 грудня. Проте відповідач обов'язку орендаря, визначеного умовами договору оренди, не виконав, орендну плату за 2008—2009 рр. не сплатив.

Вважаючи, що Товариство істотно порушило умови зазначеного договору оренди, оскільки

не виплатило орендної плати, врахувавши те, що мінімальний розмір плати за оренду земельних ділянок Указом Президента України від 19 серпня 2008 р. № 725/2008 «Про невідкладні заходи щодо захисту власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)» (далі — Указ Президента № 725/2008) збільшено до 3 %, і пославшись на статті 16, 625, 651 ЦК та ст. 32 Закону від 6 жовтня 1998 р. № 161-XIV «Про оренду землі» (далі — Закон № 161-XIV), позивач уточнив свої вимоги і просив розірвати зазначений договір та стягнути з відповідача на його користь заборгованість з орендної плати в сумі 5 тис. 273 грн 60 коп., пеню в розмірі 1 тис. 57 грн 93 коп., суму з урахуванням індексу інфляції за час прострочення виконання грошового зобов'язання в розмірі 294 грн 6 коп., 3 % річних від простроченої суми в розмірі 86 грн 74 коп., а всього 6 тис. 712 грн 33 коп.

Товариство звернулося до суду із зустрічною позовною заявою до С., треті особи — Новопетрівська сільська рада Магдалинівського району Дніпропетровської області, Магдалинівський районний відділ Дніпропетровської регіональної філії державного підприємства «Центр державного земельного кадастру», про зобов'язання змінити договір.

Вважаючи, що у зв'язку з тим, що право власності на орендовану землю перейшло від Л. до іншої особи — С., обставини, якими керувалися сторони зазначеного договору під час його укладення, істотно змінилися, Товариство

просило зобов'язати С. переукласти (змінити) договір оренди шляхом підписання нового договору оренди, в якому однією зі сторін має бути С.

Магдалинівський районний суд Дніпропетровської області рішенням від 7 квітня 2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Дніпропетровської області від 4 листопада 2010 р., позовні вимоги С. задовольнив: розірвав договір оренди земельної ділянки; стягнув із Товариства на користь С. 6 тис. 712 грн 23 коп., з яких: заборгованість із орендної плати — 5 тис. 273 грн, пеня — 1 тис. 57 грн 93 коп., сума з урахуванням індексу інфляції за час прострочення виконання грошового зобов'язання — 294 грн 6 коп. і 3 % річних від простроченої суми — 86 грн 74 коп.; зарахував у рахунок стягнення заборгованості з орендної плати кошти в розмірі 2 тис. 40 грн, перераховані С. грошовим переказом від 6 березня 2010 р. У задоволенні зустрічного позову Товариства районний суд відмовив.

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ ухвалою від 2 лютого 2011 р. у відкритті касаційного провадження у справі за касаційною скаргою Товариства на зазначені судові рішення відмовив.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодилися суди апеляційної та касаційної інстанцій, задовольняючи позов С. і відмовляючи в задоволенні зустрічного позову Товариства, виходив із того, що відповідач систематично не виконував обов'язків, передбачених статтями 24, 25 Закону № 161-XIV та умовами договору, не сплачував орендної плати за 2008—2009 рр. в установлений договором строк, а виплатив її лише після звернення позивача до суду — у березні 2010 р., без збільшення розміру орендної плати до 3 %, передбаченого Указом Президента № 725/2008, хоча відповідно до п. 2.2 договору розмір орендної плати може корегуватися згідно з індексацією грошової оцінки землі та вимогами чинного законодавства й не може бути меншим від розміру, встановленого чинним законодавством. Таким чином, визначаючи розмір заборгованості з орендної плати, суд першої інстанції виходив зі збільшеного Указом Президента № 725/2008 мінімального розміру плати за оренду земельних ділянок — 3 % вартості земельної ділянки.

У заяві про перегляд судового рішення Товариство просило скасувати ухвалу Вищо-

го спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 2 лютого 2011 р. з підстав, передбачених у п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК, та направити справу на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Як приклад наявності зазначеної підстави подання заяви про перегляд Верховним Судом України судового рішення Товариство послалося на ухвали колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України: від 30 січня 2008 р. у справі про стягнення заборгованості за договором земельного паю, пені та відшкодування моральної шкоди; від 21 квітня 2010 р. у справі про визнання договору оренди земельної ділянки недійсним, скасування державної реєстрації та повернення земельної ділянки; від 23 червня 2010 р. у справі про розірвання договору оренди та повернення земельної ділянки, а також на рішення цієї колегії суддів від 9 червня 2010 р. у справі про розірвання договору оренди земельної ділянки.

За результатами розгляду касаційних скарг у цих справах суд касаційної інстанції дійшов висновку, що Указ Президента № 725/2008, яким внесено зміни до Указу Президента України від 2 лютого 2002 р. № 92/2002 «Про додаткові заходи щодо соціального захисту селян — власників земельних ділянок та земельних часток (паїв)» (далі — Указ Президента № 92/2002) і збільшено мінімальний розмір орендної плати до 3 %, має рекомендаційний характер. Він був виданий після укладення сторонами договору й не є підставою для автоматичної зміни умов договору оренди та підвищення розміру орендної плати з 1,5 до 3 %; таке непідвищення відповідачем розміру орендної плати не може бути підставою для розірвання договору оренди.

Заслухавши суддю-доповідача, Верховний Суд України дійшов висновку, що заява підлягає задоволенню частково з огляду на таке.

Відповідно до ст. 13 Закону № 161-XIV договір оренди землі — це договір, за яким орендодавець зобов'язаний за плату передати орендареві земельну ділянку у володіння і користування на певний строк, а орендар зобов'язаний використовувати земельну ділянку відповідно до умов договору та вимог земельного законодавства.

Згідно зі ст. 21 цього Закону орендна плата за землю — це платіж, який орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою. Розмір, форма і строки внесення орендної плати за землю встановлюються за згодою сторін у договорі оренди. Обчислення розміру орендної

плати за землю здійснюється з урахуванням індексів інфляції, якщо інше не передбачено договором оренди.

Отже, розмір та умови оплати, зазначені в договорі, не можуть суперечити чинному на час укладення договору законодавству.

Відповідно до ч. 2 ст. 23 Закону № 161-XIV орендна плата за земельні ділянки, що перебувають у власності фізичних та юридичних осіб, переглядається за згодою сторін.

Пунктом 1 Указу Президента № 92/2002 у редакції, чинній на момент укладення сторонами договору оренди земельної ділянки, визнано одним із пріоритетних завдань пореформеного розвитку аграрного сектору економіки забезпечення підвищення рівня соціального захисту сільського населення, зокрема шляхом запровадження плати за оренду земельних ділянок сільськогосподарського призначення, земельних часток (паїв) у розмірі не менше 1,5 % визначеної відповідно до законодавства вартості земельної ділянки, земельної частки (паю) та поступового збільшення цієї плати залежно від результатів господарської діяльності та фінансово-економічного стану орендаря.

До зазначеного Указу було внесено зміни Указом Президента України № 725/2008 і встановлено розмір орендної плати не менше 3 % визначеної відповідно до законодавства вартості земельної ділянки. Цей Указ набрав чинності з дня опублікування. У ньому немає посилання на те, що його дія поширюється на договори, укладені до набрання ним чинності, а тому змінити розмір орендної плати можна лише за згодою сторін.

З огляду на викладене Указ Президента № 92/2002 із внесеними до нього змінами має рекомендаційний характер. Він є підставою для перегляду розміру орендної плати, встановленої умовами договору, а не для автоматичної зміни умов договору оренди та підвищення розміру орендної плати до 3 %.

За умовами укладеного між сторонами договору оренди земельної ділянки від 30 вересня 2006 р. орендна плата становить 1 тис. 200 грн за кожен рік, що відповідно до розрахунку орендної плати, який є невід'ємною частиною договору, становить 1,51 % грошової оцінки земельної ділянки.

Таким чином, висновок суду касаційної інстанції при перегляді судових рішень у частині застосування судом першої інстанції при визначенні розміру заборгованості з орендної

плати Указу Президента № 92/2002 у новій редакції зі змінами, внесеними Указом Президента № 725/2008, згідно з якими мінімальний розмір плати за оренду земельних ділянок збільшений до 3 % вартості земельної ділянки, не ґрунтується на вимогах матеріального права. Ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у частині відмови у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою на судові рішення в частині визначення розміру заборгованості з орендної плати, пені, суми з урахуванням індексу інфляції за час прострочення виконання грошового зобов'язання, 3 % річних від простроченої суми та зарахування коштів у рахунок стягнення заборгованості з орендної плати не можна визнати законною.

Разом із тим, задовольняючи позов С. у частині розірвання договору оренди земельної ділянки та відмовляючи в задоволенні зустрічного позову Товариства, суди встановили, що відповідач систематично не виконував обов'язків, передбачених статтями 24, 25 Закону № 161-XIV та умовами договору, не сплачував орендної плати за 2008—2009 рр. в установленний договором строк, а виплатив зазначену плату лише після звернення позивача до суду — у березні 2010 р.

Суд касаційної інстанції, переглядаючи судові рішення в частині вирішення позовних вимог С. про розірвання договору оренди земельної ділянки та зустрічного позову Товариства, правильно застосував норми матеріального права; з'ясував, що передбачених п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК підстав для перегляду судового рішення в цій частині немає.

За таких обставин, керуючись статтями 355, 360³ ЦПК, Верховний Суд України заяву Товариства задовольнив частково: ухвалу Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 2 лютого 2011 р. в частині відмови у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Товариства на судові рішення в частині вирішення позовних вимог С. про стягнення заборгованості з орендної плати, пені, суми з урахуванням індексу інфляції за час прострочення виконання грошового зобов'язання, 3 % річних від простроченої суми та зарахування коштів у рахунок стягнення заборгованості з орендної плати скасував, справу в цій частині направив на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Відповідно до ч. 5 ст. 1268 ЦК України незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини.

З'ясувавши, що відповідач у встановленому законом порядку подав нотаріусу заяву про прийняття спадщини, однак свідоцтва про право на спадщину не отримав, суд дійшов помилкового висновку, що спірна частка квартири не належить відповідачу і що його не може бути позбавлено цієї частки на підставі ст. 365 ЦК України

УХВАЛА
колегії суддів Верховного Суду України
від 16 березня 2011 р.
(в и т я г)

У жовтні 2007 р. Л.В. звернулася до суду з позовом до Л.С. про припинення права на частку у спільному майні.

Позивачка зазначила, що їй та її чоловіку Л.Б. на праві спільної сумісної власності належала квартира. Після смерті чоловіка вона прийняла спадщину і стала власником $\frac{3}{4}$ частки квартири. Іншим спадкоємцем після смерті чоловіка є відповідач Л.С. Пославшись на те, що відповідач у квартирі не проживає, витрат на її утримання не несе, житлом забезпечений, а належна йому частка в квартирі є незначною і не може бути виділена в натурі, Л.В. просила припинити частку відповідача в квартирі за умови, що вона сплатить на його користь відповідну грошову компенсацію.

11 грудня 2007 р. Л.В. померла.

Після смерті позивачки у справу вступив її процесуальний правонаступник М., який підтримав позов.

Кіровський районний суд м. Кіровограда рішенням від 24 березня 2010 р., залишеним без змін ухвалою Апеляційного суду Кіровоградської області від 23 червня 2010 р., у позові відмовив.

У касаційній скарзі М., пославшись на порушення судами норм матеріального та процесуального права, просив скасувати зазначені судові рішення і направити справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

Заслухавши доповідь судді Верховного Суду України, дослідивши матеріали справи та перевіrivши наведені у скарзі доводи, колегія суддів Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню.

Ухвалюючи рішення про відмову в позові, суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, виходив із того, що у відповідача виникло право успадкувати

$\frac{1}{4}$ частку спірної квартири, однак свідоцтва про право на спадщину він досі не отримав і відповідно до ч. 2 ст. 1299 ЦК право власності на спірну частку квартири так і не набув, а тому його право на цю частку не може бути припинено судом.

Однак із такими висновками судів погодитися не можна.

Відповідно до ч. 5 ст. 1268 ЦК незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини.

Суд установив, що спадщина на $\frac{1}{2}$ частку спірної квартири відкрилася 15 травня 2006 р. внаслідок смерті Л.Б. — співвласника квартири. Л.В. прийняла спадщину, одержавши 13 липня 2007 р. відповідне свідоцтво про право на спадщину. Л.С. у встановленому законом порядку подав нотаріусу заяву про прийняття спадщини, однак свідоцтва про право на спадщину не отримав.

Встановивши такі обставини, суд на порушення вимог ст. 212 ЦПК належної оцінки їм не дав і дійшов помилкового висновку, що спірна $\frac{1}{4}$ частка квартири не належить відповідачу і що його не може бути позбавлено цієї частки на підставі ст. 365 ЦК.

Таким чином, суд допустив порушення норм процесуального права, що унеможливило встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи.

Керуючись п. 2 ч. 1 ст. 336, ч. 2 ст. 338, п. 2 ч. 1 ст. 344 ЦПК, колегія суддів Верховного Суду України касаційну скаргу М. задовольнила: рішення Кіровського районного суду м. Кіровограда від 24 березня 2010 р. та ухвалу Апеляційного суду Кіровоградської області від 23 червня 2010 р. скасувала і передала справу на новий розгляд до суду першої інстанції.

РІШЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ *

Премія, яку позивач просив врахувати для обчислення нового розміру пенсії, має тимчасовий характер, виплата її дозволена за наявності передбачених підстав лише в межах видатків, передбачених у кошторисах військових частин для грошового забезпечення військовослужбовців у 2007 р., що виключає їх як підставу для перерахунку пенсій

ПОСТАНОВА Іменем України

25 червня 2011 р. Верховний Суд України, розглянувши в порядку письмового провадження справу за позовом Танковського С.М. до Головного управління Пенсійного фонду України в Хмельницькій області (далі — управління ПФУ), третя особа — Міністерство оборони України (далі — Міністерство), про визнання бездіяльності протиправною та зобов'язання вчинити дії,

в с т а н о в и в:

У березні 2008 р. Танковський С.М. звернувся до суду з позовом, у якому просив визнати протиправною бездіяльність управління ПФУ щодо перерахунку з 1 квітня 2007 р. раніше призначеної йому пенсії у зв'язку зі збільшенням розміру премії військовослужбовців, а також зобов'язати відповідача провести такий перерахунок і виплатити недонараховані суми пенсії за квітень—грудень 2007 р.

На обґрунтування позову Танковський С.М. послався на те, що постановою Кабінету Міністрів України від 28 березня 2007 р. № 594 «Деякі питання грошового забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу у 2007 році» (далі — постанова КМУ № 594) Міністерству дозволено здійснювати преміювання військовослужбовців понад встановлені законодавством розміри.

Зазначене, на думку позивача, є підставою для перерахунку його пенсії відповідно до ст. 63 Закону від 9 квітня 1992 р. № 2262-ХІІ «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» у редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин (далі — Закон № 2262-ХІІ).

Хмельницький міськрайонний суд Хмельницької області постановою від 7 серпня 2008 р. позов задовольнив.

Львівський апеляційний адміністративний суд постановою від 19 березня 2009 р., залишеною без змін ухвалою Вищого адміністративного суду України від 27 січня 2011 р., рішення суду першої інстанції скасував, у задоволенні позову відмовив.

У заяві про перегляд судових рішень Верховним Судом України з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, Танковський С.М. просив скасувати ухвалу Вищого адміністративного суду України від 27 січня 2011 р., пославшись на неоднакове застосування касаційним судом ч. 3 ст. 63 Закону № 2262-ХІІ. На обґрунтування заяви додано ухвали Вищого адміністративного суду України від 23 квітня 2009 р. (К-19155/08), 3 червня 2009 р. (К-14275/08) та 4 листопада 2009 р. (К-11218/08), у яких, на думку позивача, зазначена стаття цього Закону застосована по-іншому та правильно.

Вирішуючи питання про усунення неоднакового застосування касаційним судом зазначеної норми права, Верховний Суд України виходить із такого.

Відповідно до ч. 3 ст. 63 Закону № 2262-ХІІ усі призначені за цим Законом пенсії підлягають перерахунку у зв'язку зі зміною розміру хоча б одного з видів грошового забезпечення відповідних категорій військовослужбовців, осіб, які мають право на пенсію за вказаним Законом, або у зв'язку із введенням для зазначених категорій осіб нових щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (надбавок, доплат, підвищень) та премій у розмірах, установлених законодавством.

Постановою КМУ № 594 Міністерству дозволено здійснювати у поточному році з 1 квітня преміювання військовослужбовців, осіб рядового та начальницького складу (насамперед осіб рядового, сержантського та старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом, осіб рядового, молодшого та середнього начальницького складу та осіб молодшого офіцерського складу) понад установлений законодавством розмір у межах видатків, передбачених для грошового забезпечення у 2007 р.

На виконання зазначеної постанови міністр оборони України наказом від 14 квітня 2007 р. № 175 «Про встановлення граничних розмірів премії військовослужбовцям Збройних Сил України» встановив граничні розміри премій, які

* Публікується повний текст судових рішень з незначною редакційною правкою.

можуть бути виплачені військовослужбовцям у межах видатків, передбачених для грошового забезпечення у 2007 р.

Згідно з ч. 3 ст. 63 Закону № 2262-ХІІ єдиною підставою для перерахунку розміру пенсії є фактичне підвищення чи введення нових основних та додаткових видів грошового забезпечення та премій для відповідних категорій військовослужбовців.

У справі, що розглядається, Вищий адміністративний суд України, залишаючи без змін постанову апеляційного суду про відмову у задоволенні позову, погодився з висновком останнього про те, що премія, яку позивач просив врахувати для обчислення нового розміру пенсії, має тимчасовий характер, виплата її дозволена за наявності передбачених підстав лише

в межах видатків, передбачених у кошторисах військових частин для грошового забезпечення військовослужбовців у 2007 р., а тому підстав для перерахунку пенсії відповідно до ст. 63 Закону № 2262-ХІІ немає.

Такий висновок ґрунтується на правильному застосуванні норм матеріального права та відповідає правовій позиції Верховного Суду України у спорах цієї категорії, висловленій у постанові від 28 лютого 2011 р. (№ 21-1а11).

Керуючись статтями 242, 244 КАС, Верховний Суд України **п о с т а н о в и в:**

У задоволенні заяви Танковського С.М. відмовити.

Постанова є остаточною і оскарженню не підлягає, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

Вищий адміністративний суд України дійшов помилкового висновку про відсутність у ТОВ «Автолюкс» обов'язку щодо сплати збору на розвиток електротранспорту, передбаченого Положенням про збір на розвиток пасажирського електротранспорту в Автономній Республіці Крим, затвердженим Верховною Радою АР Крим у межах повноважень, наданих ст. 39 Закону України «Про Державний бюджет України на 2003 рік» та підпунктом 14 п. 1 ст. 18, підпунктом 8 п. 2 ст. 26 Конституції АР Крим

ПОСТАНОВА Іменем України

20 червня 2011 р. Верховний Суд України, розглянувши в порядку письмового провадження справу за позовом ТОВ «Автолюкс» (далі — ТОВ) до Державної податкової інспекції в м. Євпаторії АР Крим (далі — ДПІ) — правонаступника Євпаторійської об'єднаної державної податкової інспекції в АР Крим (далі — ОДПІ) про визнання недійсним податкового повідомлення-рішення, **в с т а н о в и в:**

У листопаді 2005 р. ТОВ звернулося до суду з позовом, в якому просило визнати недійсним податкове повідомлення-рішення ОДПІ від 20 жовтня 2005 р. № 0003822301/0, яким йому було визначено податкове зобов'язання зі сплати збору на розвиток пасажирського електротранспорту в АР Крим (далі — збір на розвиток електротранспорту) у розмірі 45 тис. грн, з яких 30 тис. — основний платіж і 15 тис. грн — штрафні (фінансові) санкції.

Господарський суд АР Крим постановою від 20 січня 2006 р., залишеною без змін ухвалами Севастопольського апеляційного господарського суду від 14 січня 2008 р. та Вищого адміністративного суду України від 16 грудня 2010 р., позов задовольнив.

Задовольняючи позовні вимоги, суди виходили з того, що відповідно до ст. 92 Конституції України виключно законами України встановлюються система оподаткування, податки і збори. Види податків і зборів (обов'язкових платежів), що справляються на території України, встановлено статтями 14, 15 Закону від 25 червня 1991 р. № 1251-ХІІ «Про систему оподаткування» (чинного на час виникнення спірних правовідносин; далі — Закон № 1251-ХІІ). Оскільки збір на розвиток електротранспорту не входить до цього переліку, то відповідач безпідставно донарахував податкове зобов'язання з його сплати.

У заяві про перегляд судових рішень Верховним Судом України з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 237 КАС, ДПІ просила скасувати оскаржуване рішення Вищого адміністративного суду України, а справу направити на новий касаційний розгляд.

Заява про перегляд оскаржуваного рішення Вищого адміністративного суду України підлягає задоволенню з таких підстав.

Вищий адміністративний суд України, допускаючи справу до провадження Верховного Суду України, виходив із того, що в доданій до заяви ДПІ постанові Вищого адміністративного суду

України від 25 лютого 2010 р. по-іншому, ніж у справі, що розглядається, застосовано ст. 14 Закону № 1251-XII (чинного на час виникнення спірних правовідносин) та ст. 39 Закону від 26 грудня 2002 р. № 380-IV «Про Державний бюджет України на 2003 рік» (далі — Закон № 380-IV).

У справі, рішення касаційного суду в якій дано до заяви, цей суд визнав, що суб'єкти підприємницької діяльності, які надають послуги з перевезення пасажирів в автобусах, легкових таксомоторах і маршрутних таксі міського, приміського і міжміського сполучення в АР Крим, зобов'язані сплачувати збір на розвиток електротранспорту, передбачений Положенням про збір на розвиток пасажирського електротранспорту в Автономній Республіці Крим (додаток 10 до постанови Верховної Ради АР Крим від 19 лютого 2003 р. № 434-3/03 «Про бюджет Автономної Республіки Крим на 2003 рік»; далі — Положення), затвердженим Верховною Радою АР Крим у межах повноважень, наданих ст. 39 Закону № 380-IV та підпунктом 14 п. 1 ст. 18, підпунктом 8 п. 2 ст. 26 Конституції АР Крим, затвердженої Законом від 23 грудня 1998 р. № 350-XIV «Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим» (далі — Закон № 350-XIV).

У справі ж, що розглядається, Вищий адміністративний суд України виходив із того, що оскільки Законом № 1251-XII (чинним на час виникнення спірних правовідносин) не передбачено сплату збору на розвиток електротранспорту, то відповідач безпідставно донарахував податкове зобов'язання з його сплати.

Аналіз наведених судових рішень суду касаційної інстанції дає підстави вважати, що він неоднаково застосував зазначені норми права, при цьому у справі, що розглядається, — неправильно.

За змістом п. 1 ч. 2 ст. 92 Конституції України виключно законами України встановлюються податки і збори.

Згідно з підпунктом 14 п. 1 ст. 18 Конституції АР Крим віданню останньої підлягає, зокрема, проведення експериментів у сфері оподаткування, встановлення місцевих податків та зборів.

Відповідно до підпункту 8 п. 2 ст. 26 цього Закону до компетенції Верховної Ради АР Крим належить встановлення податків і пільг щодо оподаткування згідно із законами України.

Конституційний Суд України у Рішенні від 16 січня 2003 р. № 1-рп/2003 (справа про Конституцію Автономної Республіки Крим, далі — Рішення), вирішуючи спір щодо відповідності Основному Закону України положень, зокрема, підпункту 14 п. 1 ст. 18 Конституції АР Крим «проведення експериментів у сфері оподаткування», виходячи при

цьому із системного аналізу положень Конституції та законів України, якими регулюються суспільні відносини у бюджетній та податковій сферах, дійшов висновку, що вони є такими, що відповідають Конституції України, положенням статей 1, 2 Закону № 350-XIV (п. 4 Рішення).

Статтею 39 Закону № 380-IV Верховній Раді АР Крим надано право у 2003 р. у вигляді експерименту запроваджувати за погодженням з Кабінетом Міністрів України (далі — КМУ) місцеві податки і збори, виходячи зі специфіки соціально-економічного розвитку регіону.

Законами України про державний бюджет на 2004 та 2005 рр. продовжено дію на відповідні роки експерименту щодо справляння запроваджених у 2003 р. Верховною Радою АР Крим за погодженням з КМУ окремих місцевих зборів, зокрема збору на розвиток електротранспорту.

На виконання ст. 39 Закону № 380-IV КМУ видав постанову від 28 травня 2003 р. № 875 «Про запровадження у 2003 році в Автономній Республіці Крим у порядку експерименту справляння окремих місцевих зборів» (строк дії постанови продовжено на 2004 р. згідно з постановою КМУ від 18 лютого 2004 р. № 179).

За змістом підпункту 1.2 п. 1 та підпункту 6.1 п. 6 Положення збір на розвиток електротранспорту сплачується суб'єктами підприємницької діяльності, які надають послуги з перевезення пасажирів в автобусах, легкових таксомоторах і маршрутних таксі міського, приміського і міжміського сполучення, та отримали в установленому чинним законодавством порядку дозвіл на здійснення цього виду підприємницької діяльності. Визначення розміру збору, що підлягає сплаті, здійснюється цими суб'єктами самостійно за ставками, визначеними цим Положенням.

Таким чином, Вищий адміністративний суд України у справі, що розглядається, дійшов помилкового висновку про відсутність у позивача обов'язку щодо сплати збору на розвиток електротранспорту.

Враховуючи наведене, ухвала Вищого адміністративного суду України від 16 грудня 2010 р. підлягає скасуванню, а справа — направленню на новий розгляд до цього суду.

Керуючись статтями 241—243 КАС, Верховний Суд України **п о с т а н о в и в:**

Заяву ДПП задовольнити.

Ухвалу Вищого адміністративного суду України від 16 грудня 2010 р. скасувати, справу направити на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова є остаточною і оскарженню не підлягає, крім випадку, встановленого п. 2 ч. 1 ст. 237 КАС.

РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКИХ СПРАВАХ

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» та статей 124—126 ЗК України обов'язковою умовою фактичного використання земельної ділянки є наявність у особи, що її використовує, правостановлюючих документів на цю земельну ділянку, а відсутність у зазначеної особи на час прийняття судом рішення таких документів свідчить про самовільне зайняття земельної ділянки

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 22 листопада 2010 р.

(в и т я з)

У червні 2007 р. заступник прокурора Подільського району м. Києва звернувся до господарського суду із позовом в інтересах держави в особі Київської міської ради (далі — Міськрада) до обслуговуючого кооперативу «Автокооператив «Явір» (далі — ОК), третя особа — Головне управління земельних ресурсів виконавчого органу Міськради (Київської міської державної адміністрації), про звільнення самовільно зайнятої земельної ділянки площею 0,26 га по вул. Світлицького в м. Києві, яку відповідач використовує для експлуатації відкритої автостоянки без відповідного рішення Міськради та документів, що посвідчують таке право, про передачу зазначеної земельної ділянки позивачу та зобов'язання відповідача привести цю земельну ділянку у придатний для використання стан шляхом знесення самовільно збудованих споруд.

Суди розглядали справу неодноразово.

Останнім рішенням Господарського суду м. Києва від 4 березня 2009 р. позов задоволено.

Київський апеляційний господарський суд постановою від 20 травня 2009 р. рішення суду першої інстанції скасував, у задоволенні позову відмовив.

Вищий господарський суд України постановою від 26 листопада 2009 р. постанову апеляційного суду залишив без змін.

У заяві про перегляд Верховним Судом України постанови суду касаційної інстанції на підставах, передбачених п. 1 ст. 111¹⁶ ГПК, з посиланням на неоднакове застосування судом касаційної інстанції положень ст. 1 Закону від 19 червня 2003 р. № 963-IV «Про державний контроль за використанням та охороною земель» (далі — Закон № 963-IV), статей 124, 125 ЗК, Генеральний прокурор України порушив питання про скасування постанови Вищого господарського суду України від 26 листопада 2009 р. та направлення справи на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Як приклад неоднакового застосування судами норм матеріального права до поданої заяви Генеральний прокурор України долучив копії постанов Верховного Суду України від 10 березня 2009 р. та від 28 березня 2006 р., а також копії постанов Вищого господарського суду України від 26 липня та від 11 серпня 2010 р., в яких суди касаційної інстанції за тих самих обставин, застосувавши ті самі положення закону, зробили протилежні та, на його думку, правильні висновки про відсутність підстав для відмови у задоволенні позовів про звільнення зайнятих земельних ділянок за відсутності у відповідача правостановлюючих документів на цю земельну ділянку.

Ухвалою від 13 вересня 2010 р. Вищий господарський суд України допустив до провадження господарську справу для перегляду Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 26 листопада 2009 р.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників осіб, які беруть участь у справі, перевіrivши наведені заявником обставини, Верховний Суд України дійшов висновку, що заява підлягає задоволенню з таких підстав.

На час прийняття рішення про відмову в задоволенні позову, з яким погодився суд касаційної інстанції, у ст. 1 Закону № 963-IV було передбачено, що самовільним зайняттям земельної ділянки є будь-які дії особи, які свідчать про фактичне використання не наданої їй земельної ділянки чи намір використовувати земельну ділянку до встановлення її меж у натурі (на місцевості), до одержання документа, що посвідчує право на неї та до його державної реєстрації.

Згідно зі ст. 125 ЗК право власності на земельну ділянку, а також право постійного користування та право оренди земельної ділянки виникають з моменту державної реєстрації цих прав.

Порядок передачі в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, передбачений ст. 124 ЗК.

За ч. 1 зазначеної статті передача в оренду земельних ділянок, що перебувають у державній або комунальній власності, здійснюється на підставі рішення відповідного органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування чи договору купівлі-продажу права оренди земельної ділянки (у разі продажу права оренди) шляхом укладення договору оренди земельної ділянки.

Документи, що посвідчують право на земельну ділянку, вказані у ст. 126 ЗК. Зокрема, право власності на земельну ділянку посвідчується державним актом, право постійного користування земельною ділянкою — державним актом на право постійного користування земельною ділянкою, а право оренди земельної ділянки — договором оренди землі, зареєстрованим відповідно до закону.

Таким чином, згідно з наведеними вимогами закону обов'язковою умовою фактичного використання земельної ділянки є наявність у особи, що її використовує, правостановлюючих документів на цю земельну ділянку, а відсутність у неї таких документів на час прийняття судом рішення свідчить про самовільне зайняття земельної ділянки.

У справі, що розглядається, суди встановили, що на підставі рішення Міськради від 24 липня 1995 р. № 229 Шевченківська районна у м. Києві державна адміністрація розпорядженням від 8 червня 1998 р. № 802 доручила гаражно-будівельному кооперативу «Мрія» (далі — ГБК) вирішити питання благоустрою вул. Світлицького та влаштування вздовж неї ділянки тимчасового паркування автомобілів із зобов'язанням розробити та погодити в уста-

новленому порядку проект благоустрою зазначеної вулиці з організацією тимчасового паркування автомобілів.

Після реорганізації ГБК дозвільні документи були переоформлені на ОК, який фактично використовував спірну земельну ділянку під відкриту автостоянку без прийняття Міськрадою рішення про передачу спірної земельної ділянки йому в оренду та отримання правостановлюючих документів на неї.

Вищий господарський суд України, залишаючи без змін постанову апеляційного суду про відмову в задоволенні позову про зобов'язання ОК звільнити спірну земельну ділянку, виходив із того, що відповідач неодноразово звертався до голови Міськради із заявою про надання доручення відповідним службам оформити спірну земельну ділянку в довгострокову оренду, але ці заяви залишилися без правового реагування з боку Міськради, а рішення про відмову відвідачу в наданні спірної земельної ділянки не приймалося.

Такий висновок Вищого господарського суду України суперечить наведеним вимогам закону та висновку касаційного суду у справі.

З урахуванням наведеного заява Генерального прокурора України підлягає задоволенню, а постанова Вищого господарського суду України від 26 листопада 2009 р. — скасуванню з направленням справи на новий касаційний розгляд.

Керуючись статтями 111²³, 111²⁴, 111²⁶ ГПК, Верховний Суд України заяву Генерального прокурора України задовольнив: постанову Вищого господарського суду України від 26 листопада 2009 р. скасував, а справу передав на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

Якщо умовами договору поруки передбачена можливість зміни розміру відсотків і строків їх сплати в порядку, визначеному кредитним договором, на забезпечення якого надана порука, то підстав для її припинення, передбачених ч. 1 ст. 559 ЦК України, немає

ПОСТАНОВА

Верховного Суду України від 17 січня 2011 р.
(в и т я з)

У лютому 2010 р. публічне акціонерне товариство «Дочірній банк Сбербанку Росії» (далі — Банк-1) заявило позов до відкритого акціонер-

ного товариства «Севастопольське підприємство «ЕРА» (далі — Підприємство), за участю третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на пред-

мет спору, на стороні відповідача — товариства з обмеженою відповідальністю «Кепітал Форс» (далі — ТОВ-1), про стягнення заборгованості в сумі 13 тис. 948 доларів США (далі — долари), у тому числі: 8 тис. 373 долари становила заборгованість за кредитним договором від 8 грудня 2006 р. № 247-В/06 (далі — кредитний договір), з яких: 6 тис. доларів — заборгованість за кредитом, 2 тис. 373 долари — заборгованість за відсотками, та 7 тис. 575 доларів — заборгованість за договором про відкриття кредитної лінії від 8 грудня 2006 р. № 248-В/06 (далі — договір про відкриття кредитної лінії), з яких: 6 тис. доларів — заборгованість за кредитом, 1 тис. 575 доларів — заборгованість за відсотками.

Позовні вимоги мотивовані тим, що внаслідок невиконання ТОВ-1 своїх зобов'язань як правонаступника товариства з обмеженою відповідальністю «Чорноморський торговий дім» (далі — ТОВ-2) за кредитним договором та договором про відкриття кредитної лінії в частині повернення кредиту та сплати відсотків за його користування, у позивача виникло право на стягнення частини простроченої заборгованості з Підприємства як поручителя, який несе солідарну відповідальність перед Банком-1 на підставі договору поруки від 8 грудня 2006 р. (далі — договір поруки).

У процесі розгляду спору в порядку ст. 22 ГПК позивач уточнив позовні вимоги та просив суд стягнути з відповідача частину простроченої заборгованості у розмірі 4 млн 461 тис. 716 доларів, у тому числі: 2 млн 684 тис. 767 доларів становила заборгованість за кредитним договором, з яких: 2 млн 373 тис. доларів становила заборгованість за кредитом, 226 тис. 762 долари — заборгованість за відсотками, 85 тис. 5 доларів — пеня, та 1 млн 776 тис. 948 доларів — заборгованість за договором про відкриття кредитної лінії, з яких: 1 млн 575 тис. доларів — заборгованість за кредитом, 145 тис. 889 доларів — заборгованість за відсотками, 56 тис. 60 доларів — пеня.

Господарський суд м. Севастополя рішенням від 23 квітня 2010 р. у задоволенні позову відмовив повністю.

Севастопольський апеляційний господарський суд постановою від 23 червня 2010 р. зазначене рішення місцевого господарського суду залишив без змін.

Вищий господарський суд України постановою від 8 жовтня 2010 р. постанову Севастопольського апеляційного господарського суду та рішення Господарського суду м. Севастополя залишив без змін.

В основу постанови касаційного суду покладено висновки господарських судів про те, що порука припинилася на підставі ч. 1 ст. 559 ЦК, оскільки зміна зобов'язання відбулася без згоди поручителя, внаслідок чого збільшився обсяг його відповідальності.

Банк-1 у порядку ст. 111¹⁹ ГПК подав заяву про перегляд Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 8 жовтня 2010 р. з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції ч. 1 ст. 559 ЦК у правовідносинах, що виникають при зміні розміру відсотків за користування кредитом без згоди поручителя.

На обґрунтування неоднакового застосування касаційним судом норм матеріального права заявник надав постанови Вищого господарського суду України від 18 лютого 2010 р., від 2 березня та від 20 червня 2006 р., від 29 листопада 2007 р., в яких, зокрема, висловлено правову позицію, що внесення змін до кредитного договору в частині зміни відсоткової ставки не змінило розміру договірної відповідальності.

Вищий господарський суд України ухвалою від 26 листопада 2010 р. вирішив питання про допуск справи до провадження для перегляду Верховним Судом України постанови Вищого господарського суду України від 8 жовтня 2010 р.

Верховний Суд України ухвалами від 6 грудня 2010 р.: відкрив провадження з перегляду постанови Вищого господарського суду України від 8 жовтня 2010 р.; витребував матеріали справи; доручив голові Науково-консультативної ради при Верховному Суді України разом з відповідними фахівцями цієї ради підготувати науковий висновок щодо неоднакового застосування судом касаційної інстанції ч. 1 ст. 559 ЦК у правовідносинах, що виникають при зміні розміру відсотків за користування кредитом без згоди поручителя; визначив Національний банк України (далі — НБУ) органом державної влади, представники якого можуть дати пояснення в суді щодо суті правового регулювання ч. 1 ст. 559 ЦК у правовідносинах, що виникають при зміні розміру відсотків за користування кредитом без згоди поручителя.

Ухвалою Верховного Суду України від 20 грудня 2010 р. справу призначено до розгляду.

24 грудня 2010 р. до Верховного Суду України на виконання його ухвали від 6 грудня 2010 р. надійшли письмові пояснення НБУ, в яких висловлено думку про те, що коли договір поруки передбачає відповідальність поручителя перед

кредитором у тому обсязі, що і боржника за кредитним договором, включаючи можливість зміни відсотків за користування кредитом, то підстав для припинення поруки немає, оскільки наявна згода відповідати згідно зі зміненими умовами кредитного договору.

Заслухавши суддю-доповідача, пояснення представників сторін, дослідивши доводи Банку-1, Верховний Суд України визнав, що заява підлягає задоволенню з таких підстав.

Господарські суди встановили, що відповідно до п. 1.1 кредитного договору, укладеного закритим акціонерним товариством «Банк НРБ» (далі — Банк-2) з ТОВ-2, зазначений банк зобов'язувався надати товариству (позичальнику) кредитні кошти в сумі 2 млн 390 тис. доларів, а позичальник зобов'язувався своєчасно та у повному обсязі виплачувати банку відсотки за користування кредитом, використати його за цільовим призначенням, виконати інші умови цього договору і своєчасно повернути кредит банку.

Розмір відсотків за користування кредитом становив 11 % річних зі строком погашення кредиту не пізніше 25 листопада 2013 р. (пункти 1.2, 1.3 договору).

8 грудня 2006 р. Банк-2 і ТОВ-2 уклали договір про відкриття кредитної лінії, за умовами якого цей банк відкрив позичальнику невідновлювану кредитну лінію в іноземній валюті, ліміт кредитної лінії становив 1 млн 585 тис. доларів.

Розмір відсотків за користування кредитом становив 11 % річних з кінцевим терміном повернення — 25 листопада 2013 р. (пункти 1.3, 1.4 договору).

Пунктами 2.1 кредитних договорів передбачено, що належне виконання позичальником зобов'язань за кредитними договорами забезпечується, зокрема, порукою Підприємства на повний розмір зобов'язань позичальника.

Господарські суди встановили, що 8 грудня 2006 р. Банк-2, правонаступником якого є Банк-1, та Підприємство уклали договір поруки, за умовами якого товариство як поручитель зобов'язувалося відповідати за виконання ТОВ-2, правонаступником якого є ТОВ-1, зобов'язань, які впливають з кредитних договорів.

Апеляційний господарський суд установив, що додатковими угодами від 25 грудня 2008 р. за № 1 до кредитного договору та договору про відкриття кредитної лінії, укладеними між Банком-2 та ТОВ-1 як правонаступником боржника — ТОВ-2, змінено, зокрема, розмір відсот-

ків за користування кредитом та встановлено відсоткову ставку у розмірі 12 % річних.

Вищий господарський суд України, залишаючи без змін прийняті у справі судові рішення, погодився з висновками господарських судів, що порука припинилася на підставі ч. 1 ст. 559 ЦК, оскільки зміна розміру відсотків за користування кредитом відбулася без згоди поручителя, внаслідок чого збільшився обсяг його відповідальності.

Проте із зазначеним висновком не можна погодитися з таких підстав.

Згідно зі ст. 553 ЦК за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку.

У разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя (ч. 1 ст. 554 цього Кодексу).

Отже, порука є спеціальним заходом майнового характеру, що спрямований на забезпечення виконання основного зобов'язання, чим обумовлюється додатковий характер поруки стосовно основного зобов'язання.

Підставою для поруки є договір, що встановлює зобов'язальні правовідносини між особою, яка забезпечує виконання зобов'язання боржника, та кредитором боржника.

У ч. 2 ст. 553 ЦК встановлено, що порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі.

Таким чином, обсяг зобов'язань поручителя визначається як умовами договору поруки, так і умовами основного договору, яким визначено обсяг зобов'язань боржника, забезпечення виконання яких здійснює поручитель.

Господарські суди встановили, що в п. 2.1 договору поруки визначено обсяг відповідальності поручителя за кредитним договором — 2 млн 390 тис. доларів, за договором про відкриття кредитної лінії — 1 млн 585 тис. доларів, зі сплати відсотків за зазначеними договорами в розмірі 11 % та кінцевим терміном повернення кредитів — 25 листопада 2013 р., і передбачено можливість зміни розміру відсотків та строків їх сплати в порядку статей 6 кредитних договорів.

Зазначена умова договору поруки є результатом домовленості сторін, які вільні у визначенні зобов'язань за договором та будь-яких інших умов своїх взаємовідносин, що не суперечать законодавству України.

Апеляційний суд установив, що відповідно до ст. 6 кредитного договору банк має право на зміну розміру відсоткової ставки у випадках зміни облікової ставки НБУ, порушення позичальником будь-якого зі своїх зобов'язань, збільшення відсоткових ставок на фінансовому ринку України, зміни кредитної політики банку. Аналогічного змісту і ст. 6 договору про відкриття кредитної лінії.

Відповідно до ч. 1 ст. 559 ЦК порука припиняється, зокрема, у разі зміни зобов'язання без згоди поручителя, внаслідок чого збільшується обсяг його відповідальності. Тобто закон пов'язує припинення договору поруки зі зміною основного зобов'язання за відсутності згоди поручителя на таку зміну та за умови збільшення обсягу відповідальності поручителя, а не зі зміною будь-яких умов основного зобов'язання, забезпеченого порукою.

Проте господарські суди, встановивши, що умовами договору поруки передбачено можливість зміни розміру відсотків та строків їх сплати в кредитних договорах, дійшли помилкового висновку, що внесення змін до кредитних договорів у цій частині змінило основне зобов'язання боржника без згоди поручителя та збільшило обсяг його відповідальності.

Аналогічну правову позицію про те, що підстав для припинення поруки немає, оскільки закон пов'язує припинення договору поруки не зі зміною будь-яких умов основного зобов'язання, забезпеченого порукою, а зі зміною основного зобов'язання, за відсутності згоди поручителя на таку зміну та за умови збільшення обсягу його відповідальності, викладено у постанові Вищого господарського суду України від 29 листопада 2007 р., в перегляді якої ухвалою Верховного Суду України від 31 січня 2008 р. відмовлено.

Враховуючи викладене, постанова Вищого господарського суду України від 8 жовтня 2010 р. підлягає скасуванню як незаконна і необґрунтована, прийнята внаслідок неоднакового застосування касаційним судом одних і тих самих норм матеріального права, а справа — направленню на новий касаційний розгляд до Вищого господарського суду України.

Керуючись статтями 111²⁴—111²⁶ ГПК, Верховний Суд України заяву Банку-1 задовольнив: постанову Вищого господарського суду України від 8 жовтня 2010 р. скасував, а справу направив на новий розгляд до суду касаційної інстанції.

Постанова є остаточною і може бути оскаржена тільки на підставі, встановленій п. 2 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК.

РІШЕННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ

Ухвалу апеляційного суду скасовано, оскільки суд без належного дослідження обставин справи зробив неправильний висновок про необхідність скасування вироку суду першої інстанції та закриття провадження у справі про злочин, передбачений ч. 1 ст. 125 КК України, лише з тих підстав, що у матеріалах відповідної справи є нескасована постанова органу дзнання про відмову в порушенні кримінальної справи за тим самим фактом

УХВАЛА

колегії суддів Судової палати у кримінальних справах

Верховного Суду України

від 10 травня 2011 р.

(в и т я з)

Орджонікідзевський районний суд м. Запоріжжя вироком від 2 червня 2010 р. засудив К.Р. за ч. 1 ст. 125 КК до штрафу в розмірі 510 грн.

К.Р. визнано винним у тому, що він 27 квітня 2009 р. приблизно о 17-й год. в квартирі, на ґрунті особистих неприязних стосунків, завдав декілька ударів кулаком в обличчя К.Л., схопив її за ліву руку і вдарив нею кілька разів об одвірок. Він також завдав ударів кулаком в обличчя, по

руках, ногах і спині малолітньої К.К., 2 березня 2005 р.н. Внаслідок цих дій було спричинено К.Л. синці й рани на обличчі та руці, а К.К. — синці, садна в області грудної клітини, на руках і ногах, які кваліфіковано як легкі тілесні ушкодження.

На користь К.Л. постановлено стягнути з К.Р. 2 тис. 384 грн 60 коп. на відшкодування матеріальної шкоди та 2 тис. грн на відшкодування моральної шкоди.

Апеляційний суд Запорізької області ухвалою від 19 липня 2010 р. вирок скасував, а справу закрит. Своє рішення суд мотивував тим, що у справі є нескасована постанова органу дізнання про відмову в порушенні справи за тим самим фактом.

У касаційній скарзі представник потерпілої — Д., як убачається з її змісту, просив скасувати ухвалу апеляційного суду та направити справу на новий апеляційний розгляд. Він вважав, що суд апеляційної інстанції неправильно визначив підвідомчість органу, уповноваженого постановляти рішення у цій справі, через що позбавив потерпілу можливості звернутися до суду із заявою про порушення кримінальної справи на загальних підставах.

Перевіривши матеріали справи та обговоривши доводи, зазначені у касаційній скарзі, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню з огляду на таке.

Згідно зі ст. 2 КПК особа вправі очікувати від органів державної влади реалізацію права на справедливе, ефективне та необхідне правосуддя, забезпечення можливості судового захисту своїх прав та свобод у порядку та з підстав, установлених законом.

Відповідно до ст. 27 КПК особа, яка вважає, що потерпіла від одного із злочинів, передбачених цією нормою закону, може звернутися до суду зі скаргою про порушення кримінальної справи. У таких справах вона має право підтримувати обвинувачення в судовому засіданні або відмовитися від обвинувачення, що є підставою для закриття справи (справи приватного обвинувачення). Щодо цієї категорії справ Пленум Верховного Суду України у постанові від 2 липня 2004 р. № 13 «Про практику застосування судами законодавства, яким передбачені права потерпілих від злочинів» зазначив, що суди не повинні допускати фактів необгрунтованої відмови у порушенні цих справ, і орієнтував на те, що правильний, відповідно до вимог матеріального та процесуального закону, розгляд справ цієї категорії є однією з умов здійснення права громадян на судовий захист від посягань на їх здоров'я, честь і гідність.

За наявності скарги потерпілого суддя згідно зі ст. 251 КПК має прийняти одне з рішень, передбачених цією статтею. Зокрема, у разі наявності для того підстав може відмовити в порушенні кримінальної справи або ж направити скаргу за належністю прокурору. Коли ж даних,

які вказують на вчинення злочину, достатньо, порушує кримінальну справу і призначає її до розгляду. При цьому в питанні про достатність підстав для порушення справи суддя повинен виходити з положень ст. 94 КПК про те, що це мають бути певні факти, явища, поведінка чи інші обставини, які містять ознаки протиправності й зазначені в обсязі, необхідному для початку процедури дослідження їх правової природи та встановлення причинно-наслідкового зв'язку в порядку, визначеному кримінально-процесуальним законом.

Із змісту ухвали апеляційного суду убачається, що підставою для скасування вироку та закриття справи переважно стала нескасована постанова органу дізнання від 14 травня 2009 р. про відмову в порушенні кримінальної справи, яка була ухвалена за наслідками розгляду заяви К.Л. за тим самим фактом, щодо якого постановлено оскаржений вирок.

Справді, відповідно до п. 11 ч. 1 ст. 6 КПК нескасована постанова органу дізнання, слідчого чи прокурора може бути підставою для закриття справи.

Однак наявність цієї постанови суд не повинен був сприймати вибірково, вузько й в одному вимірі, без урахування процесуальних особливостей провадження у справах приватного обвинувачення. Зважаючи на обов'язковість постанови органу дізнання, апеляційний суд водночас мав би дослідити її в сукупності з іншими обставинами справи та з урахуванням змісту постанови в рамках процесуального закону дати їй правову оцінку і прийняти відповідне рішення.

Зокрема, апеляційний суд мав би звернути увагу на те, що у цій постанові не відображені дані про характер і ступінь тяжкості спричинених тілесних ушкоджень, про які потерпіла вказала у скарзі до суду й пред'явила на їх підтвердження відповідні медичні документи.

Поза увагою залишилася й та обставина, що у своїх зверненнях до правоохоронних органів та суду К.Л. зазначила про вчинення протиправних дій щодо неї та її малолітньої дитини. Згідно з ч. 3 ст. 27 КПК за таких обставин кримінальну справу може порушити прокурор. Якщо цього не було зроблено, то суд, виявивши ці обставини, відповідно до ст. 111 КПК повинен проаналізувати їх і залежно від змісту обставин прийняти рішення про необхідність проведення у справі досудового слідства. Підсумовуючи зазначене, варто зауважити, що у разі прийняття судом такого рішення, прокурор, який на-

глядає за законністю порушення кримінальної справи чи досудовим слідством, може скасувати постанову органу дізнання, якщо визнає її необґрунтованою чи незаконною.

У цій справі апеляційний суд надав перевагу існуванню постанови про відмову в порушенні кримінальної справи. Але при цьому не врахував законодавчих гарантій права на судовий захист і процесуальних можливостей забезпечення цього права в ситуації, що склалась у цій справі. Зокрема, суд не направив справу прокурору, який у межах своєї компетенції міг з'ясувати і за наявності для того підстав усунути обставини, що перешкоджають провадженню у справі. При цьому слід зауважити, що існування обов'язкових до виконання постанови органу дізнання про відмову в порушенні кримінальної справи та ухвали суду про закриття справи, винесених щодо одного і того факту, по суті позбавляють потерпілу можливості у визначеному законом порядку скористатися своїм правом на судовий захист.

З урахуванням зазначеного доводи представника потерпілої про істотне порушення вимог кримінально-процесуального закону, які регулюють порядок провадження у справах приватного обвинувачення і були допущені під час апеляційного розгляду справи, є слушними й достатніми для скасування ухвали апеляційного суду з направленням справи на новий апеляційний розгляд, під час якого, зважаючи на наведені та інші доводи, що містяться в касаційній скарзі, слід прийняти законне та обґрунтоване рішення.

Таким чином, керуючись статтями 394—396 КПК, п. 2 розд. XIII «Перехідні положення» Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів», колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України постановила: касаційну скаргу представника потерпілої задовольнити, ухвалу Апеляційного суду Запорізької області від 19 липня 2010 р. щодо К.Р. скасувати, справу направити на новий апеляційний розгляд.

Прийняття рішення про порушення кримінальної справи за фактом вчинення злочину чи щодо конкретної особи належить до компетенції осіб, зазначених у ч. 1 ст. 98 КПК України. У зв'язку з цим суд не вправі скасувати постанову про порушення кримінальної справи з тих підстав, що справу порушено за фактом вчинення злочину, а не щодо конкретної особи

УХВАЛА

*колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України
від 24 травня 2011 р.
(в и т я з)*

Прокурор Дергачівського району Харківської області постановою від 16 листопада 2009 р. порушив кримінальну справу за фактом грубого порушення законодавства про працю службовими особами Центру відпочинку (далі — ЦВ) у зв'язку з тим, що вони всупереч вимогам ст. 24 КЗпП щодо обов'язковості додержання письмової форми при укладенні трудового договору з фізичною особою використовували найману працю П.Н. та неповнолітніх Х., 1993 р.н., і Б.М., 1994 р.н., без належного оформлення з ними трудових договорів, визначивши щоденний графік роботи з 20-ї по 4-ту год. без перерви.

Дергачівський районний суд Харківської області постановою від 23 лютого 2010 р. скасував постанову прокурора Дергачівського району від 16 листопада 2009 р. про порушення кримінальної справи за ознаками злочину, пе-

редбаченого ч. 2 ст. 172 КК, за фактом грубого порушення законодавства про працю службовими особами ЦВ.

Апеляційний суд Харківської області ухвалою від 12 квітня 2010 р. постанову районного суду залишив без змін.

У касаційній скарзі прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої та апеляційної інстанцій, порушив питання про скасування судових рішень через істотне порушення вимог кримінально-процесуального закону. Він вказав на наявність приводів і достатніх підстав для порушення справи за ознаками злочину, передбаченого ч. 2 ст. 172 КК, а також пропонував направити матеріали на новий судовий розгляд.

Перевіривши матеріали судового провадження й матеріали дослідчої перевірки, що

стали підставою для порушення кримінальної справи, обговоривши доводи скарги, колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України дійшла висновку, що вона підлягає задоволенню з таких підстав.

Відповідно до вимог ст. 236⁸ КПК суд, розглядаючи скаргу на постанову про порушення кримінальної справи, повинен перевірити наявність приводів і підстав для винесення зазначеної постанови, законність джерел отримання даних, які стали підставою для винесення постанови про порушення справи, і не вправі розглядати й заздальгідь вирішувати ті питання, які вирішуються судом при розгляді справи по суті.

Виходячи зі змісту положень ст. 382 КПК, апеляційний суд при перевірці судових рішень у цій категорії справ має з'ясувати, чи розглянув суд першої інстанції скаргу з дотриманням вимог процесуального закону.

Розглядаючи скаргу адвоката в інтересах С., суд першої інстанції не дотримав зазначених вимог закону. Апеляційний суд також належним чином не перевіряв законність постанови районного суду.

Скасовуючи постанову прокурора про порушення кримінальної справи, суд першої інстанції послався на те, що прокурор не витребував і не дослідив дані про володільця, директора та інших службових осіб ЦВ, не опитав їх, не встановив особу, на яку працівники ЦВ вказують як на таку, яка їх приймала на роботу. Районний суд також зазначив, що не витребувано документи із пенсійного фонду, податкової інспекції тощо, які б підтвердили факт наявності чи відсутності трудових відносин між працівниками і ЦВ.

Крім того, скасування постанови про порушення кримінальної справи суд обґрунтував ще й тим, що її слід було порушити не за фактом вчинення злочину, а щодо певних осіб, оскільки він вважав, що прокурору були відомі підозрювані у вчиненні злочину особи.

Проте такі висновки суду не ґрунтуються на вимогах закону.

Як убачається з матеріалів справи, приводом до її порушення стало безпосереднє виявлення прокурором ознак злочину. Також було встановлено достатні дані, які вказують на наявність ознак злочину, що й стало підставою для порушення кримінальної справи. Зокрема, було опитано працівників П.Н., Б.М., Х., П.Є.,

Б.А., Р., які повідомили, що трудовий договір при прийнятті на роботу в ЦВ з ними не уклали, а працювали вони за усною домовленістю.

Згідно з довідкою при проведенні перевірки діяльності ЦВ Державна інспекція праці встановила порушення законодавства про працю. Встановити ж інші дані, про які зазначив суд у постанові, слідчому належало у процесі досудового слідства, яке розпочинають винесенням постанови про порушення кримінальної справи.

Суд не взяв до уваги те, що згідно з положеннями законодавства про працю укладення трудового договору оформляється відповідним наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу, що й свідчить про зарахування працівника на роботу.

Пленум Верховного Суду України в п. 5 постанови від 4 червня 2010 р. № 6 «Про деякі питання, що виникають під час розгляду судами України скарг на постанови органів дізнання, слідчого, прокурора про порушення кримінальної справи» роз'яснив, що прийняття рішення про порушення кримінальної справи за фактом учинення злочину чи щодо конкретної особи належить до компетенції осіб, зазначених у ч. 1 ст. 98 КПК. У зв'язку з цим суд не вправі скасувати постанову про порушення кримінальної справи з тих підстав, що справу порушено за фактом вчинення злочину, а не щодо конкретної особи.

На підставі викладеного постановою та ухвалою суду підлягають скасуванню, а справа направленню на новий судовий розгляд, який необхідно провести з дотриманням вимог кримінально-процесуального закону щодо цієї категорії справ.

Виходячи із зазначеного, керуючись статтями 394, 396 КПК та абз. 1 п. 2 розд. XIII «Перехідні положення» Закону від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів», колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирішила касаційну скаргу прокурора, який брав участь у розгляді справи судом першої та апеляційної інстанцій задовольнити, постанову Дергачівського районного суду Харківської області від 23 лютого 2010 р. та ухвалу Апеляційного суду Харківської області від 12 квітня 2010 р. скасувати, а матеріали провадження за скаргою адвоката в інтересах С. направити на новий судовий розгляд до суду першої інстанції.

Аналіз підстав відмови Верховним Судом України в задоволенні заяви про перегляд судових рішень господарських судів після допуску Вищим господарським судом України справи до провадження *

Законом від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (далі — Закон № 2453-VI) запроваджено процедуру перегляду Верховним Судом України справ, зокрема:

- після їх перегляду в касаційному порядку з підстав неоднакового застосування судами (судом) касаційної інстанції однієї і тієї ж норми матеріального права у подібних правовідносинах у порядку, передбаченому процесуальним законом;
- у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом.

Процедура перегляду Верховним Судом України господарських справ визначена у розд. XII² Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК). Так, відповідно до положень ГПК компетенція Верховного Суду України поширюється на перегляд рішень господарських судів і реалізується на підставі та в порядку, встановлених цим Кодексом.

Згідно з ГПК перегляд Верховним Судом України рішень господарських судів відбувається тільки у випадку допуску Вищим господарським судом України (далі — ВГСУ) господарської справи до провадження. Під час вирішення питання про допуск справи до провадження на підставі ст. 111²¹ ГПК колегія у складі п'яти суддів ВГСУ фактично перевіряє виконання і дотримання особами, уповноваженими на подання заяви про перегляд Верховним Судом України рішень господарських судів, вимог ГПК щодо формального, строкового та змістового характеру.

З метою забезпечення однакового і правильного застосування відповідних норм ГПК щодо допуску справи до провадження пленумом ВГСУ 11 жовтня 2010 р. ухвалена постанова № 2 «Про

деякі питання практики застосування розділу XII² Господарського процесуального кодексу України» (далі — постанова пленуму ВГСУ № 2).

У випадку допуску ВГСУ справи до провадження Верховним Судом України останній розглядає справу, за результатами розгляду якої приймає одну з таких постанов:

- про повне або часткове задоволення заяви;
- про відмову в задоволенні заяви.

З часу вступу Закону № 2453-VI в силу Верховним Судом України розглянуто:

- за IV квартал 2010 р. 60 справ, з яких:

- а) у 28 відмовлено у задоволенні заяви,
- б) у 32 ухвалена постанова про повне або часткове задоволення заяви;

- за 2011 р. 142 справи, з яких:

- а) у 74 відмовлено у задоволенні заяви,
- б) у 63 повністю або частково задоволено заяву,

в) 5 повернено на дооформлення до ВГСУ (з ухвалою).

Як убачається з наведених даних, приблизно у 50 % справ господарської юрисдикції, які розглядалися Верховним Судом України у зазначений період, виносилися постанови про відмову в задоволенні заяви про перегляд рішень господарських судів. Зазначене свідчить про актуальність проведення аналізу підстав відмови Верховним Судом України в задоволенні заяви про перегляд судових рішень господарських судів після допуску ВГСУ справи до провадження.

Аналіз змісту постанов Верховного Суду України щодо справ, які належать до господарської юрисдикції, ухвалених протягом IV кварталу 2010 р. та 2011 р., якими відмовлено у задоволенні заяв про перегляд рішень господарських судів, свідчить про те, що ВГСУ в деяких випадках неналежним чином ставить питання про допуск справи до провадження,

* Матеріал до друку підготували заступник Голови Верховного Суду України — секретар Судової палати у господарських справах В.П. БАРБАРА, кандидат юридичних наук, та науковий консультант відділу консультантів управління забезпечення розгляду справ господарської юрисдикції Верховного Суду України О.В. ПЕРЕПАДА, кандидат юридичних наук.

не дотримуючись при цьому і рекомендацій, закріплених у постанові пленуму ВГСУ № 2.

При вирішенні питання про допуск справи до провадження ВГСУ нерідко вдається до **порушення формальних вимог ГПК**, які виражаються до заяв про перегляд рішень господарських судів, щодо: кола осіб, які їх подають; строків подання таких заяв. Переважно такі порушення виявляють судді Верховного Суду України у ході проведення підготовчих дій у справах, що призводить до необхідності повернення заяв та доданих до них документів до ВГСУ для виконання вимог ГПК, а в деяких випадках — до винесення постанови про відмову у задоволенні заяви.

Так, постановою Верховного Суду України від 27 грудня 2010 р. державному підприємству відмовлено у задоволенні касаційної скарги на постанову ВГСУ від 7 вересня 2010 р., винесеної у справі за позовом державного підприємства до відкритого акціонерного товариства про стягнення суми.

Верховний Суд України встановив, що ухвалою від 29 жовтня 2010 р. ВГСУ допустив до провадження зазначену справу за касаційною скаргою державного підприємства на порушення вимог ч. 1 ст. 111¹⁵ ГПК, згідно з якою сторони у справі та Генеральний прокурор України мають право подати заяву про перегляд судових рішень господарських судів. Крім того, Верховний Суд України встановив, що державне підприємство як підстава для оскарження навів ст. 111 ГПК, що визначає форму і зміст касаційних скарг при перегляді в касаційному порядку судових рішень ВГСУ, і на порушення вимог ст. 111¹⁸ ГПК не зазначив у чому, на його думку, полягало різне застосування судом касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, не вказав, які саме норми матеріального права суд неоднаково застосував у подібних правовідносинах та чи є ці правовідносини подібними.

Зважаючи на те, що подана державним підприємством касаційна скарга ні за формою, ні за змістом не відповідає вимогам розд. XII ГПК і не може вважатися заявою про перегляд судових рішень господарських судів у розумінні статей 111¹⁵ та 111¹⁶ ГПК, у Верховного Суду України були відсутні підстави для перегляду оскаржуваної постанови по суті.

Протягом 2011 р. ухвалами Верховного Суду України до ВГСУ для виконання вимог ГПК повернено п'ять справ із заявами та доданими до них документами через неналежне виконання ВГСУ вимог ГПК при вирішенні питання про допуск справи до провадження.

Так, ухвалою Верховного Суду України від 18 квітня 2011 р. до ВГСУ повернено справу із заявою про перегляд Верховним Судом України постанови ВГСУ від 8 грудня 2010 р., оскільки з'ясовано, що заява подана з пропуском строку, встановленого ч. 1 ст. 111¹⁷ ГПК. При цьому в ухвалі Верховний Суд України зазначив, що враховуючи те, що ВГСУ не вирішив питання про відновлення процесуального строку відповідно до ст. 53 ГПК і всупереч вимогам ст. 111²⁰ ГПК допустив справу до провадження Верховним Судом України, а процесуальні дії вчиняються виключно в межах процесуальних строків, встановлених ГПК, Верховний Суд України позбавлений можливості розглянути заяву по суті.

Верховний Суд України дійшов висновку про відсутність можливості розглянути заяву по суті і в іншій справі, щодо якої виніс ухвалу від 11 квітня 2011 р.

Це пов'язано з тим, що допуск ВГСУ справи до провадження для перегляду Верховним Судом України постанови ВГСУ від 3 листопада 2010 р. відбувся з порушенням п. 3 ч. 4 ст. 111²⁰ ГПК. В ухвалі Верховний Суд України вказав, що заяву про перегляд судових рішень подано особою, яка не надала ВГСУ належних доказів наявності у неї повноважень на представництво інтересів заявника у Верховному Суду України: додана до заяви довіреність не тільки не уповноважувала довірену особу представляти інтереси довірителя у Верховному Суді України, а й взагалі набирала чинності після винесення ВГСУ ухвали про допуск справи до провадження.

Крім того, аналіз постанов Верховного Суду України про відмову у задоволенні заяв про перегляд судових рішень господарських судів після допуску ВГСУ справи до провадження засвідчив **порушення з боку колегій суддів ВГСУ вимог ГПК по суті**.

Визначена у п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК підстава для перегляду судових рішень господарських судів містить кілька суттєвих ознак, які мають обмежувальний характер для цілей визначення цієї підстави. Йдеться, зокрема, про те, що ця підстава визначається:

неоднаковістю застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм права;

матеріально-правовим характером норм права, щодо яких заявлено про неоднаковість застосування;

фактичним постановленням **різних за змістом** судових рішень у практиці суду (судів) касаційної інстанції у подібних правовідносинах;

подібністю правовідносин, щодо яких постановлені різні судові рішення судом (судами) касаційної інстанції.

Відсутність доктринального тлумачення норми права, закріпленої у диспозиції п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК, і вказівки на її особливості у постанові пленуму ВГСУ № 2 сприяють неналежному розумінню суддями ВГСУ відповідних вимог ГПК, що, зрештою, призводить до винесення Верховним Судом України низки постанов про відмову у задоволенні заяв з посиланням саме на відсутність підстав для перегляду Верховним Судом України постанов касаційного суду.

Так, у постанові від 21 лютого 2011 р. Верховний Суд України зазначив з посиланням на статті 111¹⁴, 111¹⁶ ГПК, що «розбіжності у застосуванні касаційним судом норм процесуального права, якими регулюється питання підвідомчості справ, а не норм матеріального права, що встановлюють права та обов'язки сторін у правовідносинах щодо предмета договору, не дають підстав для перегляду постанови касаційного суду Верховним Судом України».

У низці інших справ Верховний Суд України встановив, що, допускаючи справи до провадження Верховного Суду, ВГСУ виходив тільки з того, що в оскаржуваних постановах та в судових рішеннях, на які посилались заявники, неоднаково застосовані норми матеріального закону. Водночас ВГСУ неналежно перевіряв вимогу ГПК щодо подібності правовідносин, стосовно яких постановлені різні судові рішення судом (судами) касаційної інстанції.

Так, у справі, в якій винесено постанову ВГСУ від 30 березня 2010 р., і заяву про перегляд якої подано Генеральним прокурором України, Верховний Суд України встановив і зазначив у постанові від 23 травня 2011 р., що обставини справи, які розглядається, істотно відрізняються від обставин справи, на рішення в яких посилається заявник, обґрунтовуючи наявність підстав для перегляду Верховним Судом України постанови ВГСУ від 30 березня 2010 р.

Зазначених висновків Верховний Суд України дійшов і в справах, в яких він виніс постанови від 21 лютого 2011 р. (постанова ВГСУ від 4 листопада 2010 р. у справі № 14/65-09-1897), від 21 лютого 2011 р. (постанова ВГСУ від 27 жовтня 2010 р. у

справі № 2-29/1638-2010), від 10 жовтня 2011 р. (постанова ВГСУ від 11 травня 2011 р. у справі № 57/216-10) тощо.

* * *

Наведений аналіз підстав відмови Верховним Судом України в задоволенні заяви про перегляд судових рішень господарських судів після допуску ВГСУ справи до провадження засвідчив, що при вирішенні питання про допуск справи до провадження ВГСУ повинен більш ретельно ставитись до виконання вимог, передбачених ст. 111²¹ ГПК.

Ця вимога набуває ще більшого значення з огляду на те, що відповідно до ст. 111²⁸ ГПК рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права, та для всіх судів України.

Цією нормою фактично закладено конструкцію правотворчої діяльності Верховного Суду України, внаслідок якої його рішення щодо застосування норм матеріального права набувають ознак джерела права через їх загальнообов'язковість. Отже, Верховний Суд України покликаний розв'язувати складні завдання у сфері матеріального права, щодо яких суди нижчих інстанцій не давали однакових і однозначних відповідей. Залучення провідних науковців (членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді України) до формування позиції найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції щодо розгляду справ свідчить і про важливість цих рішень для доктрини вітчизняного права.

Таким чином, належне виконання ВГСУ покладених на нього законом обов'язків щодо вирішення питання про допуск справи до провадження з метою перегляду Верховним Судом України рішень господарських судів у конкретних справах господарської юрисдикції відіграє важливу роль у виконанні Верховним Судом України вимог ст. 111²⁸ ГПК.

Ю.Л. Сенін,
секретар Пленуму
Верховного Суду України,
заслужений юрист України

Summary
Based on the relevant provisions of civil legislation of Ukraine the article examines signs of novation and studies terms of its execution

Ознаки та умови здійснення новації за цивільним законодавством України

За влучним висловом Р. Саватьє, «зобов'язання не лише недовговічні, вони також рухливі та гнучкі, у них міститься потенційна можливість трансформації»¹. Одним із механізмів такої трансформації є новація.

Започатковані в римському приватному праві та запозичені різними правовими системами основні принципи новації (*aliquid, novi, animus — novandi*), припинення додаткових (акцесорних) зобов'язань (якщо інше не передбачено угодою сторін) — значною мірою вплинули на становлення цієї підстави припинення зобов'язань у сучасному цивільному праві. Разом з тим у Цивільному кодексі України (далі — ЦК) відтворена так звана проста (об'єктивна) новація, що зумовлено наявністю в цивільному праві інституту зміни осіб у зобов'язанні².

Новація характеризується подвійною правовою природою, адже вона виступає одночасно підставою для виникнення зобов'язальних правовідносин та підставою їх припинення

Дослідження, що стосуються цієї теми, обмежуються поодинокими статтями у періодичних виданнях, які мають несистемний характер та зачіпають лише невелике коло проблем, зокрема новації у позикове зобов'язання. Так, аналіз правової природи новації боргу у позикове зобов'язання проводився Є.О. Тулицькою³. Деякі загальні питання про новацію досліджувалися Т.В. Боднар, І.В. Висіцькою⁴ та іншими вченими.

Мета цієї статті — здійснити аналіз ознак та умов новації. У юридичній літературі ці категорії розуміються по-різному, часто ознаки називають умовами чи в ознаках визначають наслідки здійснення новації. Так, інколи зазначається, що ознакою новації є припинення всіх додаткових зобов'язань, що забезпечують виконання колишнього зобов'язання⁵, тоді як, очевидно, йдеться про наслідки новації.

¹ Саватьє Р. Теория обязательств. — М., 1972. — 307 с. (Тут і далі — переклад автора).

² Див.: Бабаєв М. М. Отступное и новация в гражданском праве России: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2010. — 20 с.

³ Див.: Тулицька Є. О. Новація боргу у позикове зобов'язання за законодавством України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 2010. — 20 с.

⁴ Див.: Боднар Т. В. Новація як спосіб заміни договірної зобов'язання // Наук. вісн. Чернівецьк. ун-ту. — 2004. — Вип. № 212. — С. 56—60; Висіцька І. Новація в цивільному законодавстві України // Справочник економіста: Ежемесячный специализированный журнал. — 2007. — № 5. — С. 55—57.

⁵ Див.: Гражданское право: Учебник. Часть I. Издание третье, переработанное и дополненное / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — М., 1998. — 632 с.

Основні положення про новацію, вироблені протягом багатьох років у вітчизняній і закордонній цивілістичній доктрині, знайшли відбиток в ст. 604 ЦК.

Юридичною підставою для зобов'язання, що виникає при новації, є правочин сторін про припинення первісного зобов'язання, в якому одночасно встановлюється нове зобов'язання

По-перше, новація — це *спосіб припинення зобов'язання*, на що вказує її місце в системі цивільного права, адже в ЦК новація закріплена в гл. 50 «Припинення зобов'язання». Хоч треба враховувати, що новація характеризується подвійною правовою природою, адже вона виступає одночасно підставою для виникнення зобов'язальних правовідносин та підставою їх припинення.

Припинення одного й устанавлення іншого зобов'язання є не тільки послідовними діями, але вони перебувають у причинному зв'язку: колишнє припиняється тому, що мається на увазі встановити інше; нове зобов'язання встановлюється тому, що мається на увазі припинити попереднє⁶.

По-друге, законодавець особливо підкреслює, що новація можлива лише між тими самими сторонами. Ця ознака є визначальною, адже за її відсутності правова природа нових правовідносин втратить своє значення в частині підстави припинення первісного зобов'язання⁷.

По-третє, новація є *двосторонньою угодою*, не випадково стаття, в тому числі присвячена новації у ЦК, називається «Припинення зобов'язання за домовленістю сторін». Здійснюється вона у зв'язку з тим, що ціль первісного зобов'язання не реалізована чи реалізована не повною мірою.

Наявність домовленості сторін свідчить і про відсутність спору щодо припинення дії колишнього зобов'язання та вказує на умови нового зобов'язання.

Юридичною підставою для зобов'язання, що виникає при новації, є правочин сторін про припинення первісного зобов'язання, в якому одночасно встановлюється нове зобов'язання. Для новації обов'язкова наявність угоди сторін, тобто відсутність спору щодо припинення дії колишнього зобов'язання й щодо умов нового зобов'язання.

По-четверте, виникнення нового зобов'язання пов'язане з попереднім.

По-п'яте, новація спрямована саме на заміну первісного зобов'язання новим, а не на зміну. Нове зобов'язання відрізняється від припиненого, як правило, своїм змістом, хоча й залишається правовим зв'язком між тими ж особами⁸.

Більшість цих ознак новації одночасно є умовами, необхідними та достатніми для вчинення новації, для того, щоб відповідні дії вважались саме новацією. Водночас умовами вчинення новації є те, що відповідний акт має бути двостороннім правочином, який вчинений між тими ж сторонами, що й у первісному зобов'язанні.

Тому до умов здійснення новації варто віднести такі.

1. Для припинення зобов'язання новацією нове зобов'язання повинне пов'язувати тих же осіб, що і первинне. При новації зберігається правосуб'єктний склад зобов'язання, через що новація не може передбачати зміну учасника правовідносин третьою особою, наприклад вигодонабувачем.

З вимоги законодавця про те, що сторони мають досягти згоди щодо заміни одного зобов'язання іншим, витікає ще один принциповий висновок: якщо новація має місце лише за згодою сторін, то вона не може встановлюватися за рішенням суду

2. Сторони мають досягти згоди щодо заміни одного зобов'язання іншим. «Домовленість» про новацію, про яку йдеться у ч. 2 ст. 604 ЦК, — це договір про заміну зобов'язання.

Стосовно новації боргу звичайно використовується термін «угода», «домовленість», а не «договір». «Договір» і «домовленість» є близькими термінами, адже договір є домовленістю двох або декількох сторін (ст. 626 ЦК). У цьому випадку терміни «домовленість» і «договір» варто визнати синонімічними⁹.

Хоча в літературі справедливо відзначається, що у понятійному змісті «домовленість» за своїм обсягом ширше «договору»¹⁰, однак у цьому випадку маємо визнати, що ці поняття є повністю співпадаючими¹¹.

⁶ Див.: Советское гражданское право : Учебник. В 2-х томах. Т. 1 / Илларионова Т. И., Кириллова М. Я., Красавчиков О. А. и др.: Под ред. О. А. Красавчикова. — 3-е изд., испр. и доп. — М., 1985. — С. 530.

⁷ Див.: Бабаев А. Б. Соглашение о новации, предоставлении отступного и прощение долга // Законодательство. — 2001. — № 9. — С. 18.

⁸ Див.: Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право : В 4-х кн. Книга первая: Общие положения. — 2-е изд. — М., 2005. — С. 119—120.

⁹ Див.: Бабаев А. Б. Соглашение о новации, предоставлении отступного и прощение долга. Знач. праця. — С. 18.

⁶ Див.: Гражданское право : Учебник / Под ред. С.П. Гришаева. — М., 1998. — 484 с.

⁷ Див.: Гражданское право : Учебник. В 3-х томах. Т. 1 / Отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. — 6-е изд., перераб. и доп. — М., 2005. — С. 747.

З вимоги законодавця про те, що сторони мають досягти згоди щодо заміни одного зобов'язання іншим, витікає ще один принциповий висновок: якщо новація має місце лише за згодою сторін, то вона не може встановлюватися за рішенням суду.

3. Новація вчиняється у формі двостороннього правочину (новаційного договору). Форма цього правочину не визначена у ст. 604 ЦК. Дискусія у фаховій літературі точиться стосовно питання, чи має новаційний договір відповідати формі первісного договору чи наступного, якщо змінюється тип договору?

Деякі дослідники обстоюють думку, що новаційний договір як угода, що припиняє первісне зобов'язання, повинен вчинятися в тій же формі, що й угода, на підставі якої встановлене *первісне зобов'язання*. Приміром, якщо новаційний договір припиняє зобов'язання з договору, укладеного в нотаріальній формі, то новаційний (наступний) договір також повинен мати нотаріальну форму¹².

Статті 205, 210 ЦК визначають форму правочинів, необхідну для їх дієвості. Оскільки при вчиненні новації виникає нове зобов'язання, то для того, аби воно було дійсним, новацію слід вчиняти у формі, необхідній для нового зобов'язання

Вважаємо, що цю ситуацію можна вирішувати по-іншому.

Стаття 8 ЦК дає можливість застосовувати ті правові норми цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини. Це означає, що до інших випадків новації можна застосувати норму ч. 2 ст. 1053 ЦК, а саме: заміна боргу позиковим зобов'язанням провадиться з додержанням вимог про новацію і здійснюється у формі, встановленій для договору позики. Крім того, статті 205, 210 ЦК визначають форму правочинів, необхідну для їх дієвості. Оскільки при вчиненні новації виникає нове зобов'язання, то для того, аби воно було дійсним, новацію слід вчиняти у формі, необхідній для нового зобов'язання¹³.

Таким чином, оскільки у ст. 604 ЦК відсутня спеціальна умова про форму угоди, що лежить в основі новації, окрім ст. 1053 ЦК, яка присвячена новації боргу в позикове зобов'язання, що повинна відбуватися у формі, передбаченій для укладання договору позики, то є підстави для

висновку, що й у цілому на всі випадки зміни виду договору поширюється зазначена вимога. Мова, таким чином, іде про надання переваги правилу, що належить до нового зобов'язання.

Дуже важливо чітко зазначити у новаційному договорі про наміри сторін щодо припинення первісних зобов'язань, оскільки в судовій практиці трапляються позови, пов'язані з виникненням непорозуміння між сторонами через незрозумілі формулювання у договорі

Угода про заміну первісного зобов'язання іншим зобов'язанням (новація) має договірну природу. Новація є консенсуальним, двостороннім та оплатним договором¹⁴. Цей договір має правоприпинювальну природу, є організаційним договором.

Істотними умовами такого договору є: предмет; вказівка на колишнє й нове зобов'язання; вказівка на те, що нове зобов'язання виникає між тими ж особами, що й попереднє зобов'язання; і те, що нове зобов'язання виникає замість попереднього, яке припиняється¹⁵.

4. Обов'язковою умовою є наявність наміру сторін вчинити новацію. Про такий намір сторони повинні обов'язково зазначити у договорі. За відсутності такого застереження первинне зобов'язання не припиниться, а буде діяти разом з новим¹⁶.

Тому дуже важливо чітко зазначити у новаційному договорі про наміри сторін щодо припинення первісних зобов'язань, оскільки в судовій практиці трапляються позови, пов'язані з виникненням непорозуміння між сторонами через незрозумілі формулювання у договорі.

Якщо сторони не згадують про таку заміну або іншим способом не виражають явно свою волю її зробити, то будь-яку угоду, що встановлює зобов'язання, варто вважати такою, якою вона і є, тобто або правочином про зміну існуючого зобов'язання, або правочином про створення нового самостійного зобов'язання¹⁷.

Вважаємо, що для запобігання визнання схожих до новації відносин, наприклад, зміни договору, слід у ЦК чітко передбачити за аналогією зі ст. 1273 ЦК Франції: «Новація не передбачається;

¹⁴ Див.: Бабаєв М. М. Отступное и новация в гражданском праве России: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2010. — С. 11.

¹⁵ Див.: Чайка И. В. Прекращение обязательств по основаниям, не связанным с их фактическим исполнением: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Волгоград, 2007. — С. 10.

¹⁶ Див.: Чуєва О. Внесения змін до договору, строк виконання за яким настав, а також що таке новація та як її застосувати / О. Чуєва // Мала енциклопедія нотаріуса (комплект). — 2008. — № 6. — С. 49.

¹⁷ Див.: Эрделевский А. М. О прекращении обязательств новацией // Законодательство. — 2008. — № 1. — С. 33.

¹² Див.: Андреев Ю. Н. Новація как способ прекращения обязательства // Право и государство: теория и практика. — 2006. — № 10. — С. 44.

¹³ Див.: Висіцька І. Значч. праця. — С. 56.

треба, щоб воля зробити новацію ясно випливала з акта»¹⁸. Наприклад, було б доцільно доповнити ч. 2 ст. 604 ЦК абз. 2 такого змісту: «Домовленість сторін про припинення первісного зобов'язання новацією має явно впливати із її змісту».

Новація припускає обов'язкову наявність старого зобов'язання, що замінюється новим зобов'язанням. У порядку новації виникає новий борг як заміна старого. Відповідно недійсність первинного зобов'язання неминуче призведе до недійсності й нового зобов'язання, що витікає з новації

5. Однією із істотних умов новації є дійсність первинного зобов'язання, оскільки при новації угода сторін про припинення первісного зобов'язання здійснюється з метою виникнення нового.

Новація припускає обов'язкову наявність старого зобов'язання, що замінюється новим зобов'язанням. У порядку новації виникає новий борг як заміна старого. Відповідно недійсність первинного зобов'язання неминуче призведе до недійсності й нового зобов'язання, що витікає з новації.

А тому недійсність нового зобов'язання означає, що сторони залишилися пов'язаними первинним зобов'язанням і новація не відбулася.

Таким чином, новація не може визнаватися дійсною, якщо недійсне первісне зобов'язання. Така теза, безумовно, правильно відображає існуюче положення закону і, як загальне правило, не викликає заперечень. Новація — це зобов'язання, похідне від первісного зобов'язання, і через це не доліки елементів первісного зобов'язання повинні для неї мати ті ж правові наслідки.

Ознаки недійсності оспорюваної угоди не мають правового значення поки сторона не заявить про це, тому, якщо угода не оскаржена, сторони вправі засноване на ній зобов'язання замінити новим, яке повинне визнаватися дійсним

Однак наведене судження навряд чи варто вважати універсальним та застосовувати до будь-якого зобов'язання, що використовується для заміни первісних правовідносин. Наслідком недійсності угоди є реституція, що забезпечує повернення сторін у становище, що існувало до укладання недійсної угоди. Без звернення до суду сторони можуть самостійно узгодити умови реституції за недійсною угодою, оформивши їх як новацію або відступне. Зобов'язання, що виникло, фактично замінить недійсну угоду, визначивши наслідки її недійсності, а укладену угоду не можна буде визнавати недійсною. Ще більш

очевидна можливість заміни недійсної угоди новим зобов'язанням тоді, коли первісна угода оспорюється. Ознаки недійсності оспорюваної угоди не мають правового значення поки сторона не заявить про це, тому, якщо угода не оскаржена, сторони вправі засноване на ній зобов'язання замінити новим, яке повинне визнаватися дійсним¹⁹.

6. Новація передбачає зміну змісту зобов'язання.

У ЦК Російської Федерації (РФ) прямо передбачається необхідність зміни *предмета* або *способу* виконання. На нашу думку, позиція російського законодавця надто жорстка, хоч сам факт уточнення того, якими мають бути зміни, щоб визнати домовленість про зміну зобов'язання саме новацією, є загалом вірним.

Але вказівка в п. 1 ст. 414 ЦК РФ на інший предмет і спосіб виконання первісного зобов'язання як кваліфікуючу ознаку новації не охоплює всіх випадків новації. Новацією є також укладання сторонами угоди, що змінює підставу зобов'язання, тобто правову мету, на досягнення якої спрямовані встановлені первісною угодою майнові обов'язки.

Новація, пов'язана зі зміною підстави зобов'язання, має особливе практичне значення. Законодавець у ст. 1053 ЦК прямо передбачив можливість новації боргу, що має своїм предметом гроші або іншу річ, визначену родовими ознаками, які виникли з купівлі-продажу, оренди майна, підряду або іншої підстави, у позикове зобов'язання.

Вважаємо, що більш точною буде теза про те, що нове зобов'язання виникає між тими самими особами, відрізняючись від попереднього своїм *змістом*, або виконується те саме, але на іншій правовій підставі.

7. Остання умова — допустимість заміни первісного зобов'язання новим. Так, новація щодо відшкодування шкоди життю і здоров'ю буде недійсною, про що міститься пряма вказівка у ст. 604 ЦК.

Таким чином, новація тільки тоді припиняє зобов'язання, коли угода про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням відповідає всім вимогам закону, тобто укладена в певній, передбаченій законом формі, між сторонами, які залишаються незмінними, досягнуто згоди за всіма істотними умовами установлюваного сторонами зобов'язання й правочин є дійсним.

¹⁸ Див.: Сават'є Р. Знач. праця. — С. 378.

¹⁹ Див.: Мурашко М. С. Новація и отступное: сходство и различия // Российское правосудие. — 2009. — № 7. — С. 20.

О.В. Константий,
заступник начальника
управління забезпечення
діяльності керівництва
Верховного Суду України —
начальник відділу забезпе-
чення діяльності Голови
Верховного Суду України,
кандидат юридичних наук,
доцент

S u m m a r y

The article deals with the issues of legal character of legal positions of the European Court of Human Rights and their value for the national practice of judicial enforcement, including as a source of justice of the Supreme Court of Ukraine

Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування Верховного Суду України

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі — Конвенція) відповідно до Закону від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» (далі — Закон № 475/97-ВР) є частиною національного законодавства. У зв'язку з цим юрисдикція Європейського суду з прав людини (далі — Європейський суд) вже понад 14 років поширюється на спори громадян України з державою.

Важливою подією у справі утвердження верховенства права та європейських підходів до розуміння прав людини в діяльності вітчизняних судів стало прийняття Верховною Радою України Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»

Європейський суд у розумінні положення ч. 4 ст. 55 Конституції України є міжнародною судовою установою, за захистом прав і свобод до якої може звертатися кожна людина, що використала в Україні всі гарантовані вітчизняним законодавством засоби правового захисту.

Важливою подією у справі утвердження верховенства права та європейських підходів до розуміння прав людини в діяльності вітчизняних судів стало прийняття Верховною Радою України Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі — Закон № 3477-IV), у ст. 17 якого визначено обов'язок судів України при розгляді справ застосовувати Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права.

У контексті положення ст. 129 Конституції про те, що судді під час здійснення правосуддя керуються лише законом, серед вітчизняних юристів триває дискусія, чи є достатні правові підстави для того, щоб судді обґрунтовували свої рішення безпосередньо правовими позиціями Європейського суду. Адже судова практика, навіть Європейського суду, не є законом в Україні — державі, в якій діє модель правової системи, що належить до романо-германської правової сім'ї (основним джерелом права є нормативно-правовий акт). У зв'язку з цим однією із причин того, що українське судочинство не може досягнути європейських стандартів, Б.М. Пошва, на наш погляд, слушно зазначає те, що ні в Законі від 7 липня 2010 р. № 2453-VI «Про судоустрій і статус суддів» (далі — Закон № 2453-VI) (ст. 54 «Права і обов'язки суддів»), ні в аналогічній нормі Закону від 2 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України», ні в ст. 17 Закону № 3477-IV не передбачено обов'язку судді (а не права) при

розгляді справ застосовувати Конвенцію та практику Європейського суду (зокрема в рішеннях щодо України), як це визначено у ст. 46 Конвенції та Законі № 475/97-ВР¹. Цей недолік законодавчого регулювання засад судочинства, безумовно, слід виправити.

Практику Європейського суду можна вважати офіційною формою інтерпретації основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, яка є частиною національного законодавства, та у зв'язку з цим — джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні

З урахуванням зазначеного не дивно, що деякі представники вітчизняної юриспруденції висловлюються про те, що практика Європейського суду не є обов'язковою для національних судів. Такої думки, зокрема, дотримується Ю.Ю. Попов. Він вважає, що положення ст. 17 Закону № 3477-IV, згідно з яким суди застосовують при розгляді справ практику Європейського суду як джерело права, не створює регулювання, а тому є не нормою, а «теоретичним висновком, якому місце не у законі, а в підручнику»². Разом з тим це твердження, на нашу думку, не є достатньо виваженим з погляду наявних у сучасній юридичній науці підходів до розуміння права більшою мірою як категорії справедливості, а не формальної визначеності (закону). Це підтверджується й чинною моделлю конституційно-правового регулювання, яка виходить із ліберальної правової доктрини, визнає первісними природні права людини, а їх утвердження — основним завданням діяльності апарату державної влади (ст. 3 Основного Закону України).

Отже, практику Європейського суду можна вважати офіційною формою інтерпретації основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, яка є частиною національного законодавства, та у зв'язку з цим — джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні. Тому заслуговує на увагу позиція О.В. Колісника про те, що під час здійснення судочинства національні суди повинні посилалися на висновки Європейського суду як на безпосереднє джерело права. Вони мають не тільки

виходити з формального тлумачення норм права, а й додержуватися притаманної рішенням Європейського суду ідеї справедливості й гуманності і втілювати її у своїх рішеннях³.

Аналіз тенденцій розвитку національної правової системи свідчить про поступове становлення нового виду джерел права в нашій державі — судового прецеденту. Правові позиції, сформульовані в рішеннях Європейського суду, мають таку загальнообов'язкову природу для практики вітчизняних судів загальної юрисдикції, як і висновки (рішення) Конституційного Суду України та Верховного Суду України. Так, у ст. 74 Закону від 16 жовтня 1996 р. № 422/96-ВР «Про Конституційний Суд України» передбачено, що орган конституційної юрисдикції може вказати на преюдиціальність свого рішення при розгляді судами загальної юрисдикції позовів у зв'язку з правовідносинами, що виникли внаслідок дії неконституційного акта. Згідно зі ст. 69 цього Закону рішення і висновки Конституційного Суду України є обов'язковими до виконання.

Рішення Європейського суду мають становити ідеологічно-правову (ціннісну) основу для здійснення правосуддя в Україні

У процесі проведення судової реформи в 2010 р. Законом № 2453-VI процесуальні кодекси було доповнено нормами про те, що рішення Верховного Суду України, прийняте за наслідками розгляду заяви про перегляд судового рішення з мотивів неоднакового застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права у подібних правовідносинах, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить зазначену норму права (закону), та для всіх судів України (ст. 111²⁸ Господарського процесуального кодексу України, ч. 1 ст. 360⁷ Цивільного процесуального кодексу України, ч. 1 ст. 244² Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС), ст. 400²⁵ Кримінально-процесуального кодексу України).

Отже, рішення Європейського суду мають становити ідеологічно-правову (ціннісну) основу для здійснення правосуддя в Україні. Відповідна позиція була фактично закріплена в ряді постанов Пленуму Верховного

¹ Див.: Пошва Б. М. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини і питання вдосконалення кримінального судочинства в Україні щодо захисту права на свободу та особисту недоторканність // Вісник Вищої ради юстиції. — 2011. — № 1. — С. 11.

² Див.: Попов Ю. Рішення Європейського суду з прав людини як переконливий прецедент: досвід Англії та України // Підприємство, господарство і право. — 2010. — № 11. — С. 50, 51.

³ Колісник О. В. Удосконалення здійснення судочинства в Україні в контексті практики Європейського суду з прав людини // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 474: Правознавство. — Чернівці, 2008. — С. 46—51.

Суду України, в яких ще до прийняття Закону № 2453-VI надавалися роз'яснення законодавства судам загальної юрисдикції.

Пленум Верховного Суду України у постанові від 27 лютого 2009 р. № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» зазначив, що, враховуючи положення ст. 9 Конституції та беручи до уваги ратифікацію Конвенції та прийняття Закону № 3477-IV, суди повинні застосовувати Конвенцію і рішення Європейського суду як джерело права

Так, у п. 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі» зазначено, що в мотивувальній частині кожного рішення у разі необхідності мають бути посилання на Конвенцію та рішення Європейського суду, які згідно із Законом № 3477-IV є джерелом права і підлягають застосуванню в такій справі.

З огляду на прецедентну практику Європейського суду Пленум Верховного Суду України у постанові від 27 лютого 2009 р. № 1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» також зазначив, що, враховуючи положення ст. 9 Конституції та беручи до уваги ратифікацію Конвенції та прийняття Закону № 3477-IV, суди повинні застосовувати Конвенцію і рішення Європейського суду як джерело права.

Формою реалізації Верховним Судом України у своїй діяльності судової практики Європейського суду є її безпосереднє застосування під час вирішення адміністративних, господарських, цивільних і кримінальних справ

Наголосив на необхідності застосування під час судочинства, зокрема в адміністративних справах, не лише Конвенції, а й практики Європейського суду і законодавець, приймаючи в 2005 р. КАС.

Так, у частинах 1 і 2 ст. 8 цього Кодексу визначено, що суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду.

Акцент законодавця на важливості застосування при здійсненні правосуддя в адміністративних справах практики Європейського

суду цілком слушний і виважений, оскільки адміністративні суди в Україні були створені для захисту прав і свобод людини й громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб у стосунках з органами влади. Саме в публічно-владній сфері вони переважно й нехтуються, порушуються.

Формою реалізації Верховним Судом України у своїй діяльності судової практики Європейського суду є її безпосереднє застосування під час вирішення адміністративних, господарських, цивільних і кримінальних справ. На сьогодні така практика набула значного поширення, наприклад у справах про захист честі, гідності та ділової репутації, із податкових і приватизаційних правовідносин; у спорах, пов'язаних із наглядом прокуратури за виконавчим провадженням тощо.

Так, колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України рішенням від 17 червня 2009 р. у справі № 6-25619св08 задовольнила касаційну скаргу ТОВ «Перехід Віменс Паблішингс» (раніше — ТОВ «Видавничий дім «Світ») у справі за позовом Особи 1 та Особи 2 до цього товариства про захист гідності, честі й ділової репутації та відшкодування моральної шкоди, скасувала рішення Печерського районного суду м. Києва від 26 червня 2008 р. й ухвалу Апеляційного суду м. Києва від 25 вересня 2008 р. у цій справі та ухвалила нове рішення.

При прийнятті цього рішення колегія суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України виходила з того, що відповідно до ст. 277 Цивільного кодексу України не є предметом судового захисту оціночні судження, думки, переконання, критична оцінка певних фактів і недоліків, які, будучи вираженням суб'єктивної думки та поглядів відповідно до дійсності (на відміну від перевірки істинності фактів) і спростувати. У рішенні також зазначено, що така позиція відповідає прецедентній практиці Європейського суду при тлумаченні положень ст. 10 Конвенції, зокрема у його рішеннях від 8 липня 1986 р. у справі «Особа 9 проти Австрії» та від 29 березня 2005 р. — у справі «Українська прес-група» проти України.

У цьому рішенні Верховного Суду України записано, що згідно зі ст. 17 Закону № 3477-IV суди

повинні застосовувати Конвенцію та рішення Європейського суду як джерело права ⁴.

Такої ж правової позиції Верховний Суд України дотримався при вирішенні 4 листопада 2009 р. цивільної справи № 6-15491св09 за позовом Особи 1 до ЗАТ «Юридична практика», редакції газети «Юридична практика», автора статті Особи 3 про спростування недостовірної інформації ⁵.

Застосування практики Європейського суду сприяє утвердженню національного судочинства як такої системи правосуддя, що відповідає міжнародним стандартам щодо захисту прав і свобод людини, зміцнює довіру громадян до судів

31 січня 2011 р. Верховний Суд України, розглянувши в порядку письмового провадження адміністративну справу за позовом ЗАТ «Мукачівський лісокомбінат» до Мукачівської об'єднаної державної податкової інспекції в Закарпатській області (далі — ОДПІ) про визнання недійсним податкового повідомлення-рішення, відмовив у задоволенні касаційної скарги ОДПІ на рішення Вищого адміністративного суду України у цій справі. Ця постанова Верховного Суду України, крім посилань на відповідні норми законодавства України, обґрунтована тим, що оскаржена ухвала суду касаційної інстанції узгоджується з практикою Європейського суду. У ній зазначено, що в рішенні від 22 січня 2009 р. у справі «Булвес» АД проти Болгарії» (заява № 3991/03) Європейський суд визначив, що платник податку не повинен нести наслідків невиконання постачальником його зобов'язання зі сплати податку і в результаті сплачувати ПДВ другий раз, а також сплачувати пеню. На думку Європейського суду, такі вимоги стали надмірним тягарем для платника податку, що порушило справедливий баланс, який повинен підтримуватися між вимогами суспільного інтересу та вимогами захисту права власності ⁶.

21 лютого 2011 р. Верховний Суд України відмовив у задоволенні заяви Генеральної прокуратури України про скасування постанови Вищого адміністративного суду України у справі за позовом прокурора м. Коростеня Житомирської області до відділу державної виконавчої служби

Коростенського міськрайонного управління юстиції (далі — ВДВС), в якому порушувалося питання про зобов'язання начальника ВДВС надати прокурору для ознайомлення виконавчі провадження, відкриті відповідачем за виконавчими листами у кримінальних справах про стягнення штрафів, конфіскацію майна як видів кримінального покарання та судових витрат на користь держави. Постанова Верховного Суду України у цій справі (№ 21-10а11) мотивована тим, що виконавче провадження в Законі від 21 квітня 1999 р. № 606-XIV «Про виконавче провадження» — завершальна стадія судового провадження (ст. 1). А це узгоджується з практикою Європейського суду щодо застосування ст. 6 Конвенції, яка гарантує право на справедливий суд. Так, у рішенні від 19 березня 1997 р. у справі «Горнсбі проти Греції» (Case of Hornsby v. Greece) Європейський суд зазначив, що для цілей ст. 6 Конвенції виконання рішення, ухваленого судом, має розцінюватися як складова частина «судового розгляду». Разом із цим національне законодавство України не наділяє прокуратуру повноваженнями щодо нагляду за додержанням і застосуванням законів у ході судового провадження ⁷.

Таким чином, застосування практики Європейського суду сприяє утвердженню національного судочинства як такої системи правосуддя, що відповідає міжнародним стандартам щодо захисту прав і свобод людини, зміцнює довіру громадян до судів. У зв'язку з цим не можна не зазначити про особливу нагальність забезпечення вітчизняних суддів систематизованими збірниками офіційно перекладених рішень Європейського суду (у справах як проти України, так і проти інших держав-учасниць Конвенції). Тільки забезпечивши якісне правозастосування на національному рівні, можна скоротити велику кількість заяв, що надходять до Страсбурга від громадян України, підняти на міжнародній арені імідж України як правової держави. Також важливо, щоб рівень професіоналізму і неупередженості правосуддя в нашій державі задовольняв потреби громадянського суспільства.

⁴ Див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/4050628>

⁵ Див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/6931506>

⁶ Див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14222198>

⁷ Див.: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14565430>

О.М. Джужа,
проректор Національної
академії внутрішніх справ
з наукової роботи,
доктор юридичних наук,
професор, заслужений юрист
України

В.В. Василевич,
начальник кафедри криміно-
логії та кримінально-вико-
навчого права Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,
доцент

О.Г. Кулик,
старший науковий співробітник,
в.о. начальника науково-
дослідної лабораторії криміно-
логічних досліджень Державного
науково-дослідного інституту
МВС України, кандидат
юридичних наук

S u m m a r y
By analyzing experience of the national and foreign specialists the authors of the article demonstrate means and directions of studying principles of criminality dynamics in modern society

Основні показники злочинності: міжнародний і вітчизняний досвід

Однією з головних особливостей сучасного світу є прискорений і часто непередбачуваний розвиток багатьох соціально-економічних явищ і процесів. Серед них можна назвати кризу світової економіки, урбанізацію, інтенсивні та різноспрямовані зміни рівня матеріального забезпечення і способу життя різних соціальних груп, міграцію значних мас населення, поширення інформаційних технологій тощо. Не є винятком і злочинність як складне соціальне явище. У багатьох країнах спостерігається збільшення кількості вчинених злочинів, ускладнюється їх структура, виникають нові види злочинних посягань (насамперед у сфері економіки), поширюються такі небезпечні види злочинів, як тероризм, організована злочинна діяльність, корупційні діяння, зростає обіг коштів, здобутих незаконним шляхом ¹.

Відомості про «криміногенний потенціал суспільства», про те, яка частина та які соціальні групи населення найбільш концентрують такий потенціал, чому та які суспільні відносини його знижують чи підвищують, а також які заходи необхідно вжити для його зниження, можна і необхідно систематизувати

За таких умов дедалі більшого значення набуває здійснення ефективного соціально-правового контролю за криміногенною ситуацією. Адже за результатами дослідження даних Першого огляду злочинності у світі, підготовленого ООН, для групи країн із найнижчим рівнем злочинності за значної відмінності в історії розвитку, економіці, етнічному складі, релігійності та менталітеті населення була характерною лише одна спільна ознака — жорсткий соціально-правовий контроль з боку кримінально-правової та інших соціальних систем ².

Ефективне здійснення такого контролю неможливе без систематичного вивчення злочинності, за допомогою якого можна отримати повну, детальну та максимально достовірну за існуючих організаційних і матеріально-технічних умов інформацію про рівень злочинності на зазначеній території за певний період, поширення злочинів деяких типів і видів (складів), осіб, які вчинили злочини, соціально-економічні явища та процеси, що впливають (негативно або позитивно) на злочинність. Аналіз таких процесів дасть можливість визначити тенденції (закономірності) рівня, динаміки та структури злочинності, їх кількісно-якісні параметри на певній території, найпоширеніші та суспільно небезпечні види злочинної поведінки, категорії осіб, які мають підвищену схильність до вчинення злочинів, найбільш криміналізовані сфери соціально-економічного життя. Отже, можна систематизувати відомості про «криміногенний потенціал суспільства», про те, яка частина та які соціальні групи населення найбільш концентрують такий потенціал, чому

¹ Див.: Методика кримінологічного аналізу злочинності в Україні / За заг. ред. О.М. Джужі. — К., 2006. — С. 5.

² Див.: Adler F. Nations not Obsessed with Crime. Littleton/Colorado, 1983.

та які суспільні відносини його знижують чи підвищують, а також які заходи необхідно вжити для його зниження³.

Вимірювання та аналіз злочинності є одним із головних дослідницьких завдань як вітчизняної, так і зарубіжної кримінології. Він ускладнений через деякі фактори, один із яких — стан кримінального законодавства більшості сучасних держав, за якого майже всі дорослі громадяни протягом життя вчиняють правопорушення, а іноді й не один раз

Такий аналіз становить основу для розроблення прогнозу змін щодо стану злочинності на певній території, які ймовірно можуть статися в майбутньому протягом визначеного періоду, а також основою формування комплексу соціально-економічних, нормативно-правових, організаційно-управлінських, технічних, соціально-психологічних, культурно-виховних та інших заходів, реалізація яких дасть змогу забезпечити ефективну діяльність із профілактики, запобігання та протидії деяким видам злочинів чи злочинності загалом.

Вимірювання та аналіз злочинності є одним із головних дослідницьких завдань як вітчизняної, так і зарубіжної кримінології⁴. Він ускладнений через деякі фактори, один із яких — стан кримінального законодавства більшості сучасних держав, за якого майже всі дорослі громадяни протягом життя вчиняють правопорушення, а іноді й не один раз. Такий феномен можна визначити як «надмірність кримінального закону». Це свідчить про те, що реєструють лише незначну кількість учинених злочинів. Незареєстровані злочини належать до латентної злочинності, виявлення й оцінка масштабів якої — завдання трудомістке і важкорезалізоване на практиці.

Деякі вчені стверджують, що зареєстрована (врахована) злочинність «представницька» для всієї сукупності злочинів⁵. У ній відображається ситуація зі злочинністю в цілому. Але наскільки можна довіряти репрезентативності такої злочинності? Адже реєстрація часто залежить від

активності населення (наскільки воно, включаючи жертв злочинів, достовірно повідомляє відповідні органи про вчинений злочин). Від належної діяльності міліції (поліції; наскільки вона повно й точно реєструє всі факти злочинів, які стали їй відомі), від державної політики (що саме, на думку влади, є головним об'єктом боротьби зі злочинністю; від характеру злочинів (чи завжди населенню і поліції стають відомі факти шахрайства, екологічних злочинів, фальсифікації товарів і послуг). У всьому світі добре відома селективність (вибірковість) поліції та кримінальної юстиції при виявленні, реєстрації та розкритті злочинів: найбільш повно враховуються так звані *street crimes* (вуличні або «загальнокримінальні» злочини) і «не помічається» злочинність «респектабельна», «елітарна», «білокомірцева» (*white-collar crime*)⁶.

У багатьох західноєвропейських країнах відомості про злочинність публікуються повно, відкрито й наочно (кольорові графіки, діаграми тощо). Порівняльні статистичні дані щодо багатьох країн містяться у звітах ООН

У сучасних розвинутих країнах існує кілька систем обліку вчинених злочинів, які взаємодоповнюють одна одну. Насамперед — це офіційна поліцейська (прокурорська, судова) статистика, що використовується в усіх країнах. Вона формується за різними критеріями: за кількістю затриманих підозрюваних, порушених кримінальних справ, зареєстрованих злочинів. Іноді за основу беруть не всі зареєстровані злочини, а найнебезпечніші або найпоширеніші.

Так, у США публікують відомості ФБР про «індексну злочинність» (UCR — Uniform Crime Reports), до якої належать убивства, зґвалтування, розбійні напади, грабежі, вторгнення в чуже житло із злочинними намірами, крадіжки (на суму понад 50 доларів США), незаконне заволодіння транспортними засобами. Досить повні відомості про злочинність (загалом і за видами щодо федеральних земель, міст із населенням понад 100 тис. жителів, про осіб, які вчинили злочини, про жертви тощо) публікуються у ФРН⁷. У багатьох інших західноєвропейських країнах відомості про злочинність публікуються повно, відкрито й наочно (кольорові графіки, діаграми тощо)⁸.

⁶ Див.: Coleman J. *The Criminal Elite: The Sociology of White Collar Crime*. — NY: St. Martin's Press, 1985; Podgor E. *White Collar Crime in a Nutshell* St Paul (Minn) : West Publishing Co, 1993.

⁷ Див.: Polizeiliche Kriminalstatistik Bundesrepublik Deutschland Berichtsjahr 2001. Bundeskriminalamt Wiesbaden, 2002.

⁸ Див.: The 2000 British Crime Survey // Home Office Statistical Bulletin. — London, 2000.18/00.

³ Див.: Голина В. В. Преступность: многообразие понятий и предметная сущность явления // Проблемы законности: респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В. Я. Тацій. — Х., 2009. — Вип. 100. — С. 324—326.

⁴ Див.: Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : УЗКП. — К., 2007. — С. 155—159; Barkan S. *Criminology: A Sociological Understanding*. — New Jersey: Prentice Hall, Upper Saddle River, 1997. — P. 51—83; Brown S., Esbensen F.-A., Geis G. (1998) *Ibid.* — P. 109—150; Lanier M., Henry S. (1998) *Ibid.* — P. 36—62; Munch J., McLaughlin E. (1996) *Ibid.* — P. 24—43; Sheley J. (Ed.) *Criminology: A Contemporary Handbook*. — Third Edition. — Wadsworth, Thomson Learning, 2000. — P. 56—83; Tierney J. *Criminology: Theory and Context*. — Prentice Hall, Harvester Wheatsheaf, 1996. — P. 24—43.

⁵ Див.: Зелинский А. Ф. О криминологической классификации преступлений. — Х., 1978. — С. 210—211; Христинич И. А. Словарь криминологических и статистических терминов. — Х., 2001. — С. 81.

Порівняльні статистичні дані щодо багатьох країн містяться у звітах ООН⁹.

У СРСР всю кримінальну статистику було за-секречено. Незначні відомості щодо неї почали публікувати з 1987 р. у щорічних статистичних збірниках «СРСР у цифрах». Перший відносно повний статистичний збірник «Злочинність та правопорушення в СРСР» вийшов друком у 1990 р. і містив найбільш загальні відомості з 1961 р., щодо окремих злочинів — з 1980 р.¹⁰. Водночас загальносоюзні збірники припинили видавати вже 1991 р., а з 1992 р. почали виходити друком російські щорічні статистичні збірники «Злочинність та правопорушення»¹¹. Якщо до 1992 р. включно випуски надходили у відкритий продаж, то з 1993 р. їх вільна реалізація була обмежена. Те ж саме стосується і щорічних статистичних довідників «Стан злочинності в Україні». Існують також інші джерела статистичної інформації. Зокрема, їх публікують у працях вітчизняних криминологів, але ці дані — результат опрацювання статистичних звітів, тобто вони мають вторинний (похідний) характер.

Третім способом вимірювання масштабів злочинності є метод самозвіту (Self-Report Survey). Він полягає в анонімному анкетному репрезентативному опитуванні населення з метою з'ясування того, чи вчинював опитуваний (респондент) будь-які кримінально карані діяння за певний період

Оскільки офіційні статистичні дані поліції неповні, то в багатьох країнах їх доповнюють даними віктимологічних опитувань населення (victimology survey). Суть останніх — анонімне репрезентативне (представницьке) опитування жителів про те, чи були вони особисто або члени їхніх сімей жертвами злочинів за певний, що передує опитуванню, проміжок часу (за рік, півріччя, квартал), і якщо так, то яких саме. У США результати таких опитувань (National Crime Victimization Survey — NCVS) становлять друге найважливіше джерело відомостей про злочинність (разом із статистикою ФБР), а порівняння даних UCR і NCVS — предмет криминологічних досліджень¹².

В Україні національні віктимологічні опитування до цього часу не проводилися. Регіональні

опитування такого спрямування провели в деяких регіонах, і вони мали разовий характер¹³. Слід також зазначити, що їх проводили різні авторські колективи за різними методиками, тому їх результати неможливо порівняти.

Третім способом вимірювання масштабів злочинності є метод самозвіту (Self-Report Survey). Він полягає в анонімному анкетному репрезентативному опитуванні населення з метою з'ясування того, чи вчинював опитуваний (респондент) будь-які кримінально карані діяння за певний період.

Коефіцієнти злочинності розраховуються двома способами: 1) на все населення, яке проживає на певній території; 2) на населення, яке проживає на певній території і досягло віку настання кримінальної відповідальності (в Україні — 14 років). Вибір варіанта розрахунку залежить від наявності відповідних статистичних даних щодо чисельності населення

Цей метод досить поширений за кордоном і майже не застосовується в Україні. Існують й інші національні або регіональні види досліджень, спрямовані на вирішення спеціальних завдань (визначення рівня насильницьких злочинів у регіоні, ступеня латентності тих чи інших злочинів тощо). Так, у США проводять національні дослідження молоді (National Survey of Youth), які дають змогу уточнити стан молодіжної злочинності.

Нині в українській та світовій криминології використовують такі основні показники, що характеризують стан і тенденції злочинності.

Абсолютний рівень злочинності — загальна кількість злочинів та осіб, які їх вчинили, зареєстрованих на певній території за певний період. Вони утворюються шляхом прямого підсумування. Наприклад, кількість зареєстрованих злочинів на території України в 2010 р. становила 500 тис. 902 злочини, а в м. Києві — 35 тис. 946¹⁴.

Коефіцієнт (рівень) злочинності — кількість злочинів (осіб, які їх вчинили), зареєстрованих на певній території за певний період, у розрахунку на визначену кількість жителів цієї ж території (у теорії статистики такі розрахунки здійснюються на 100 тис., 10 тис. чи 1 тис. осіб; ці показники називають єдиною розрахунковою базою). Коефіцієнти злочинності розраховуються двома

⁹ Див.: Newman G. (Ed.) Global Report on Crime and Justice. — NY: Oxford University Press, 1999.

¹⁰ Див.: Преступность и правонарушения в СССР 1989. — М., 1990.

¹¹ Див.: Преступность и правонарушения 2001 // Статистический сборник. — М., 2002.

¹² Див.: Shelley J. Criminology Wadsworth, 2000. — P. 60—79.

¹³ Див.: Бова А. А. Соціологічні опитування потерпілих від злочинів в Україні. — Український соціум. — 2006. — С. 33—34.

¹⁴ Див.: Статистичні дані Департаменту інформаційних технологій МВС України за 2005—2010 рр. — К.: МВС України. — 98 с.

способами: 1) на все населення, яке проживає на певній території; 2) на населення, яке проживає на певній території і досягло віку настання кримінальної відповідальності (в Україні — 14 років). Вибір варіанта розрахунку залежить від наявності відповідних статистичних даних щодо чисельності населення.

Коефіцієнт злочинності розраховується за формулою:

$$K_3 = \frac{3(O) \cdot 10^n}{H},$$

де K_3 — коефіцієнт злочинності;

3 — кількість зареєстрованих злочинів;

O — кількість зареєстрованих осіб, які їх вчинили;

H — загальна кількість населення на цій території чи кількість населення у віці 14 років і старших;

10^n — єдина розрахункова база.

Наприклад, як відомо, абсолютна кількість злочинів в Україні у 2010 р. становила 500 тис. 902, а в м. Києві — 35 тис. 946. Цього ж року кількість населення в Україні становила 46 млн 900 тис. осіб, у м. Києві — 4 млн 661 тис. осіб¹⁵.

Тоді коефіцієнти злочинності (K_3) у 2010 р. становлять:

в Україні на 100 тис. осіб усього населення:

$$K_3 = 500\,902 \times 100\,000 / 46\,900\,000 = 1068;$$

у м. Києві на 100 тис. жителів у віці 14 років і старших:

$$K_3 = 35\,946 \times 100\,000 / 4\,661\,000 = 771,2.$$

Коли при розрахунку коефіцієнта використовують кількість злочинів, його називають у літературі коефіцієнтом інтенсивності злочинів, а коли враховують осіб, які їх вчинили — коефіцієнтом злочинної активності. Поряд із загальними коефіцієнтами злочинності у процесі кримінологічного аналізу вираховують також спеціалізовані коефіцієнти злочинності на основі даних щодо частини зареєстрованих злочинів або осіб, які їх вчинили, що мають певні ознаки (вид злочину, стать, вік злочинців тощо). Як базу при розрахунку спеціалізованих коефіцієнтів злочинної активності може бути обрано певні групи населення. Так, коефіцієнт злочинної активності жінок, які вчинили злочини, визначається в розрахунку на жіноче населення, учнів середніх шкіл, які вчинили злочини — у розрахунку на всіх осіб, які навчаються в середніх школах, тощо.

Значення цього показника дає змогу порівнювати стан злочинності в різних країнах та регіонах.

Показники структури злочинності — дані, які відображають співвідношення певного виду злочину або групи осіб, які їх вчинили, із загальною кількістю зареєстрованих злочинів або злочинців.

Показником, який характеризує структурні елементи злочинності, є частка або питома вага, що розраховується у відсотках за формулою:

$$Ч(Пв) = \frac{3_в}{3_3} \cdot 100\%,$$

де $Ч(Пв)$ — частка (питома вага);

$3_в$ — вид злочинів, злочинності чи категорія осіб, які їх вчинили;

3_3 — загальна кількість злочинів чи осіб, які їх вчинили.

Так, у 2010 р. в Україні було зареєстровано 282 тис. 291 крадіжку, що становить 49,8 % від усіх злочинів; грабежів — 26 тис. 839 (5,6 %); 10 тис. 668 (1,9 %) фактів хуліганства; 512 тис. 900 (59,7 %) злочинів проти особи тощо. Серед осіб, які вчинили злочини у 2010 р. в Україні, кількість злочинів, учинених жінками, дорівнювала 31 тис. 457, що становить 13,9 % усіх зареєстрованих злочинів, відповідно чоловіками — 194 тис. 928 (86,1 %).

Показники динаміки злочинності відображають характер її змін у часі, які визначають шляхом порівняння даних про злочинність за один період часу (місяць, квартал, рік) з даними за подібний період у минулому. До основних показників динаміки належать темп збільшення і темп приросту. Під час проведення аналізу застосовують співвідношення двох видів: показника одного періоду з єдиним показником певного періоду в минулому, обраним за базу (базисний метод), показника одного періоду з показником попереднього періоду (ланцюговий метод). Відповідно, показники динаміки можуть бути базисними або ланцюговими.

Показники динаміки обох видів розраховують таким чином:

Темп збільшення:

$$T_б = \frac{Y_i}{Y_0} \cdot 100\%; \quad T_l = \frac{Y_i}{Y_{i-1}} \cdot 100\%,$$

де $T_б$ — базисний темп збільшення;

T_l — ланцюговий темп збільшення;

Y_i — рівень певного ряду динаміки;

Y_0 — рівень базисного ряду динаміки;

Y_{i-1} — рівень попереднього ряду динаміки.

¹⁵ Див.: Статистичні дані Департаменту інформаційних технологій МВС України за 2005—2010 рр. — К.: МВС України. — 98 с.

Темп приросту:

$$T_{пр.б} = \frac{Y_i - Y_0}{Y_0} \cdot 100\%; \quad T_{пр.л} = \frac{Y_i}{Y_{i-1}} \cdot 100\%,$$

де $T_{пр.б}$ — темп приросту (зменшення) базисний;

$T_{пр.л}$ — темп приросту (зменшення) ланцюговий;

Y_i — рівень певного ряду динаміки;

Y_0 — рівень базисного ряду динаміки;

Y_{i-1} — рівень попереднього ряду динаміки.

Наприклад, за період 2005—2010 рр. кількість зареєстрованих злочинів в Україні збільшилася з 485 тис. 725 до 500 тис. 902. Базисний темп збільшення становив +3,1 %. Ланцюгові темпи збільшення, порівняно з показником минулого року, дорівнювали у 2006 р. — 13,3 %, у 2007 р. — 4,7 %, у 2008 р. — 4,2 %, у 2009 р. — 13,1 %, у 2010 р. — 15,2 %¹⁶. Показники динаміки відображають основні тенденції змін, які відбувалися протягом періоду, що підлягає вивченню і дає можливість сформулювати загальні висновки щодо випадкових або закономірних змін показників стану, структури та рівня злочинності.

У кримінології використовують також інші показники щодо злочинності, окремих видів злочинів, осіб, які їх вчинили. Це, зокрема, індекс суспільної небезпечності, індекс судимості (кількість осіб, засуджених до кримінальних покарань, що набрали законної сили вироками, на певній території за певний проміжок часу в розрахунку на 1 тис., 10 тис., 100 тис. осіб населення); індекс латентності злочинності (відношення фактичного рівня злочинності до зареєстрованої його частини), рівень розкриття злочинів (відношення розкритих злочинів до зареєстрованих) тощо. Розраховують також інтегративні показники, що враховують одночасно кількість злочинів, їх тяжкість та інші характеристики¹⁷.

Значний інтерес для теорії і практики кримінологічних досліджень становить індекс суспільної небезпечності. Саме він визначає комплексну оцінку злочинності як за кількістю, так і величиною суспільної небезпечності окремих видів злочинів, вчинених на певній території за певний період часу. Його розраховують як агрегатний індекс, тобто відносну величину, отриману внаслідок перетворення

кількох непорівнюваних абсолютних показників (у цьому разі злочинів різних складів, які істотно відрізняються за ступенем суспільної небезпечності) до порівнюваного виду шляхом введення єдиної одиниці виміру (бальної оцінки ступеня суспільної небезпечності злочинів).

Індекс суспільної небезпечності злочинності розраховується за формулою:

$$I_{с.н.} = \sum Z_i \cdot B_i,$$

де $I_{с.н.}$ — індекс суспільної небезпечності злочинності;

Z_i — кількість злочинів i -го (певного) складу, зареєстрована на певній території за певний період часу;

B — кількість балів, які виражають ступінь суспільної небезпечності злочину i -го складу;

Σ — знак суми, який означає, що показники суспільної небезпечності сукупностей злочинів певних складів підсумовуються й утворюють єдиний показник суспільної небезпечності злочинності на даній території за певний період часу.

Індекс суспільної небезпечності злочинності може бути визначений шляхом обчислення даних щодо структури злочинності за ступенем тяжкості, який і виражає ступінь суспільної небезпечності злочину. Обчислення цього показника значно спрощується через наявність у державній статистиці узагальнених даних про кількість зареєстрованих злочинів кожного ступеня тяжкості.

Індекс ступеня суспільної небезпечності злочинності розраховується так:

$$I_{с.т.} = (Z_{о.т.} \cdot B_{о.т.}) + (Z_{т.т.} \cdot B_{т.т.}) + (Z_{с.т.} \cdot B_{с.т.}) + (Z_{н.т.} \cdot B_{н.т.}),$$

де $I_{с.т.}$ — індекс ступеня суспільної небезпечності злочинності;

$Z_{о.т.}$ — кількість злочинів кожного ступеня тяжкості: особливо тяжких ($о.т.$), тяжких ($т.$), середньої тяжкості ($с.т.$) та невеликої тяжкості ($н.т.$);

B — оцінка в балах, що відповідає кожному ступеню тяжкості.

Оцінка злочинів кожного ступеня тяжкості розраховується в балах шляхом визначення середнього значення терміну позбавлення волі, який може призначатися за вчинення злочинів певного ступеня тяжкості згідно зі ст. 12 КК¹⁸.

¹⁸ Див.: Методика кримінологічного аналізу злочинності в Україні / За заг. ред. О.М. Джужі. — К., 2006. — С. 48.

¹⁶ Див.: Статистичні дані Департаменту інформаційних технологій МВС України за 2005—2010 рр. — К.: МВС України. — 98 с.

¹⁷ Див.: Забрянский Г.И. Криминологические проблемы села. — Ростов н/Д, 1990. — С. 58—74; Коган В.М. Социальные свойства преступности. — М., 1977. — С. 37—44; Криминология : учеб. пособие. — М., 1997. — С. 23—26, 47—99; Максимов С.В. Краткий криминологический словарь. — М., 1995. — С. 31.

Індекс суспільної небезпечності може бути виражений у виді коефіцієнта суспільної небезпечності в розрахунку на 100 тис. усього населення. При цьому загальна сума балів ділиться на кількість населення та множиться на 100 тис.

Наприклад, індекс суспільної небезпечності в розрахунку на 100 тис. усього населення в Україні у 2010 р. становив:

$$\frac{2383868}{45778500} \cdot 100000 = 5207.$$

Відповідний показник у м. Києві у 2010 р. становив:

$$\frac{165337}{2799200} \cdot 100000 = 5907.$$

Отже, індекс суспільної небезпечності злочинності в м. Києві 2010 р. був вищим, ніж загалом в Україні.

Оскільки сьогодні під час аналізу злочинності широко використовують дані віктимологічних опитувань населення, звертаємо увагу на *основні показники віктимізації населення*, що використовують при оцінці даних цих опитувань, що здійснюється Міжрегіональним інститутом ООН з вивчення злочинності і правосуддя (UNICRI).

Частка жертв злочину становить відношення кількості респондентів, які постраждали від певного виду злочину (зазвичай за рік) хоча б раз, до загальної кількості респондентів у вибірці у відсотках. За репрезентативної вибірки цей та інші показники інтерпретуються як такі, що поширюються на все населення країни або регіону. Цей показник розраховується за формулою:

$$Чж = \frac{Ж}{H} \cdot 100\%,$$

де $Чж$ — частка жертв злочину;

$Ж$ — кількість респондентів, які постраждали від злочинів;

H — загальна кількість респондентів.

Коефіцієнт кримінальної віктимізації відображає відношення сумарної кількості злочинів певного виду, від яких респонденти постраждали певну кількість разів, до загальної кількості респондентів. Розраховується він для зручності на 100 осіб за формулою:

$$Кв = \frac{Зв}{H} \cdot 100\%,$$

де $Кв$ — коефіцієнт кримінальної віктимізації;

$Зв$ — кількість злочинів певного виду, від яких постраждала частина респондентів;

H — загальна кількість респондентів.

Величина коефіцієнта кримінальної віктимізації завжди вища за частку жертв, оскільки враховує неодноразове вчинення злочинів проти однієї особи.

Груповий коефіцієнт кримінальної віктимізації відображає кількість потерпілих певної групової належності (авто власники, власники велосипедів) до чисельності цієї групи. Розраховують його для зручності на 100 осіб.

Слід підкреслити, що дані про віктимізацію населення — це результат суб'єктивної оцінки потерпілих і вони не проходять юридичної перевірки.

Отже, для здійснення повного та всебічного аналізу злочинності необхідно використовувати весь набір зазначених показників, чітко визначаючи кримінологічне значення кожного з них. Лише на такій методичній основі можна отримати розуміння основних тенденцій та закономірностей сучасної злочинності, цього складного соціального феномену.

Вийшов друком збірник

«Рішення Верховного Суду України» № 2(23)-2011

У збірнику опубліковано 33 судових рішення у цивільних, адміністративних, господарських та кримінальних справах, розглянутих Верховним Судом України у 2010—2011 рр.

Кожне рішення супроводжується правовою позицією. Рішення систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства та категоріями справ.

Збірник можна придбати у видавництві «Істина» за адресою:

04073 Київ 73, вул. Сирецька, 38.

Телефони: (44)468-3131, 468-0999, 468-5973.

E-mail: istina_knigi@ukr.net

Двосторонні договори про правову допомогу як приклад уніфікації норм міжнародного цивільного процесу

Г.А. Цірат,
докторант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук,
доцент

Summary

The author of the article considers valid bilateral agreements of Ukraine on legal assistance in civil, family and trade cases, peculiarities of their structure, sphere of using as well as their role and place in regulation of various aspects of international civil procedure. In conclusions he points to the necessity of concluding agreements on legal assistance with developed countries

Питання, що стосуються міжнародного цивільного процесу, регулюються як багатосторонніми міжнародними конвенціями універсального й регіонального характеру, так і нормами двосторонніх договорів. Кількість таких договорів, що укладені між різними країнами світу, величезна. За предметом регулювання чи іншим критеріями вони різноманітні. Кожна країна має по кілька десятків міжнародних договорів, якими на двосторонньому рівні врегульовуються ті правовідносини, що не можуть бути ефективно врегульовані на багатосторонньому рівні з певними країнами або групою країн. До таких договорів належать договори про правову допомогу або правове співробітництво в цивільних, сімейних і господарських справах, договори про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень тощо.

Україна уклала значну кількість двосторонніх договорів, а також ратифікувала угоди й конвенції про правову допомогу в цивільних, сімейних, господарських і кримінальних справах¹.

Питанням двосторонніх міжнародних договорів України про правову допомогу у вітчизняній науці приділено достатньо уваги. Зокрема, варто пригадати праці Г.В. Галущенка, який вивчав проблеми структури та назви таких договорів, порядок надання правової допомоги, питання публічного порядку й порівняння норм цих договорів із нормами міжнародного приватного права України², Ю.В. Черняк, яка досліджувала складові договорів, пов'язаних із регулюванням питань підсудності спорів з іноземним елементом³, колективу авторів за редакцією професора С.Я. Фурси⁴, в яких зроблено загальний огляд таких договорів і питань, що ними регулюються, Л.С. Фединяк, яка в порівняльному аспекті розглянула проблему *lis alibi pendens* та її регулювання міжнародними договорами

¹ Див.: Двосторонні міжнародні договори в сфері міжнародно-правового співробітництва. — www.minjust.gov.ua/0/9590

² Див.: Галущенко Г.В. Питання міжнародного приватного права у міжнародних договорах України про правову допомогу: монографія. — К., 2005. — С. 8—46.

³ Див.: Черняк Ю.В. Інститут підсудності в міжнародному приватному праві країн Європейського Союзу та України. — К., 2008. — С. 181—188.

⁴ Див.: Міжнародний цивільний процес України: Навчальний посібник. Практикум / За ред. д. ю. н., проф. С.Я. Фурси. — К., 2010. — С. 70—75.

й національним законодавством⁵, В.А. Бігуна, що вивчав різні складові договорів у контексті розгляду різних питань міжнародного цивільного процесу⁶.

За походженням усі двосторонні міжнародні договори можна віднести до двох груп. До першої належать договори про правову допомогу, які були укладені ще Радянським Союзом, а після юридичного припинення його існування та заяви України про правонаступництво вони залишилися для неї чинними. До другої групи — двосторонні договори про правову допомогу в цивільних, сімейних, господарських і кримінальних справах, які були укладені вже після проголошення Україною незалежності

Зазначені праці, як правило, присвячені дослідженню певних складових міжнародного цивільного процесу, і лише в контексті такого дослідження або в контексті порівняння норм цих договорів з нормами національного законодавства розглядалися договори про правову допомогу як одне з джерел міжнародного цивільного процесу.

У цій статті ми маємо на меті визначити роль і місце договорів про правову допомогу в регулюванні та уніфікації питань міжнародного приватного права й міжнародного цивільного процесу України, з'ясувати загальні тенденції та напрями розвитку цього специфічного виду джерел міжнародного цивільного процесу України.

За радянських часів договори про правову допомогу уклали шляхом введення в текст і відповідно в сферу дії одного договору процедур надання правової допомоги як у приватноправовій сфері, насамперед у сфері цивільних відносин, так і в публічно-правовій сфері, а саме у кримінальних та кримінально-процесуальних відносинах

За походженням усі двосторонні міжнародні договори можна віднести до двох груп. До першої відносять договори про правову допомогу, які були укладені ще Радянським Союзом (далі — СРСР), а після юридичного припинення його існування та заяви України про правонаступництво вони залишилися для неї чинними. Станом на 1992 р. за принципом правонаступництва Україна як незалежна держава стала учасницею майже всіх двосторонніх договорів про правову допомогу, укладених СРСР, кількість яких становила більше 20-ти.

⁵ Див.: Федіняк Л. С. Вирішення проблеми *lis alibi pendens* у законодавстві та міжнародно-договірній практиці держав // Вісник Львівського університету. Серія Міжнародні відносини. — 2001. — Вип. 6. — С. 109—115.

⁶ Див.: Бігун В. А. Проблемы международного гражданского процесса / Проблемы науки гражданского процессуального права // Под ред. проф. В.В. Комарова. — Х., 2002. — С. 281—305.

На сьогодні в цій групі дев'ять договорів: Угода між СРСР та Австрійською Республікою з питань цивільного процесу (1970 р.), Договір між СРСР та Фінляндською Республікою про правовий захист та правову допомогу в цивільних, сімейних і кримінальних справах (1978 р.), Конвенція між СРСР та Італійською Республікою про правову допомогу у цивільних справах № 4210 (1979 р.) тощо⁷.

До другої групи належать двосторонні договори про правову допомогу в цивільних, сімейних, господарських і кримінальних справах, які були укладені вже після проголошення Україною незалежності (починаючи з 1992 р.). На цей час Україна уклала 21 двосторонній договір про правову допомогу в цивільних та господарських справах. Серед усіх договорів про правову допомогу Україні вони становлять більшість і є більш прогресивними документами з цієї групи джерел міжнародно-правового регулювання питань міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу. Однак значна частина цих договорів укладена з країнами, з якими СРСР мав відповідні договори про правову допомогу, але в новій редакції. В такий спосіб було замінено договори з цими країнами на нові. Отже, спочатку Україна стала учасницею договорів, укладених СРСР, за принципом правонаступництва, щоб уникнути правового вакууму, а згодом уклала з багатьма країнами-контрагентами нові за змістом договори про правову допомогу. Деякі країни, що утворилися внаслідок розпаду СРСР, взагалі відмовилися від правонаступництва за договорами СРСР про правову допомогу і почали укладати такі договори з «чистого аркуша»⁸.

За радянських часів договори уклали шляхом введення в текст і відповідно в сферу дії одного договору процедур надання правової допомоги як у приватноправовій сфері, насамперед у сфері цивільних відносин, так і в публічно-правовій сфері, а саме у кримінальних та кримінально-процесуальних відносинах. Тому більшість договорів, укладених СРСР, була «про правову допомогу

⁷ Див.: www.minjust.gov.ua/0/9590

⁸ Див.: Ноговіціна Ю. О. Міжнародно-правові аспекти правонаступництва України / Під ред. О.В. Задорожного / Інститут міжнародних відносин. — К., 2006. — С. 79.

у цивільних, сімейних та кримінальних справах». Лише Конвенція між СРСР та Італійською Республікою мала назву «Про правову допомогу у цивільних справах» і не містила положень щодо кримінальних справ.

З 1996 р. було запроваджено новий підхід при укладанні Україною договорів про правову допомогу. По-перше, почали укладати деякі угоди суто з кримінальних питань, як і з питань цивільних, сімейних, трудових та господарських. По-друге, при підготовці та укладанні договорів про правову допомогу у цивільних справах відмовилися від укладання договорів за затвердженням типовим зразком

Як справедливо зазначає Г.В. Галущенко, структура і зміст перших угод про правову допомогу, укладених Україною як незалежною державою, не відрізнялися від договорів колишнього СРСР у цій сфері та охоплювали ті питання, що належать до різних галузей права — цивільного, сімейного, трудового та кримінального⁹. З 1996 р. було запроваджено новий підхід при укладанні договорів про правову допомогу. По-перше, почали укладати деякі угоди суто з кримінальних питань, як і з питань цивільних, сімейних, трудових та господарських. У результаті застосування цього підходу протягом останніх років Україна уклала багато договорів саме про правову допомогу у кримінальних справах з такими країнами, як США, Канада, Індія, Бразилія та іншими, і багато договорів про правову допомогу у цивільних справах¹⁰.

На сьогодні загальна кількість чинних для України двосторонніх міжнародних договорів про правову допомогу, які регулюють питання міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу, сягає 30-ти. Це можна вважати високим показником для країн, утворених після розпаду СРСР

По-друге, при підготовці та укладанні договорів про правову допомогу у цивільних справах відмовилися від підходу, поширеного за радянських часів, який полягав у тому, що договори уклалися за затвердженням типовим зразком. Винятки з цього правила робили лише, наприклад, при укладанні зазначеної вище Конвенції між СРСР та Італійською Республікою про правову допомогу у цивільних справах. Договори про правову допомогу, що були укладені Україною з кінця 90-х років

XX ст., суттєво відрізняються між собою за сферою регулювання та порядком регулювання схожих правовідносин.

На сьогодні загальна кількість чинних для України двосторонніх міжнародних договорів про правову допомогу, які регулюють питання міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу, сягає 30-ти. Це можна вважати високим показником для країн, утворених після розпаду СРСР.

З багатьма країнами, з якими СРСР мав відповідні договори про правову допомогу в цивільних і кримінальних справах, Україна за роки незалежності уклала нові договори про правову допомогу, створивши нову за змістом правову базу двосторонніх відносин у цій сфері. Її підхід суттєво відрізняється від підходів, наприклад, РФ, яка, вважаючи себе правонаступницею СРСР, пішла іншим шляхом і зберегла чинними майже всі договори, що були укладені ним. РФ залишила радянський підхід і в підготовці та укладанні таких договорів¹¹. Водночас вона додатково уклала договори з країнами, з якими СРСР не мав відповідних договорів. Такі країни, як Узбекистан, Молдова та інші відмовилися від спадку СРСР¹² і створили нову базу договорів про правову допомогу, керуючись власним розумінням змісту таких договорів і переліком країн, з якими такі договори мають укладатися.

Проаналізувавши зміст договорів України про правову допомогу, можна зробити такі загальні зауваження. По-перше, більшість зазначених двосторонніх договорів суттєво відрізняються між собою як за змістом, так і за обсягом регулювання питань, які традиційно відносять до питань міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу. Частина договорів регулює лише питання правового захисту та порядку надання правової допомоги (порядок зносин, мова, вимоги щодо документів, порядок виконання судових доручень), а також питання звільнення від витрат, пов'язаних із судовим захистом порушених прав, і процедури визнання та виконання іноземних судових рішень¹³. Інші договори регулюють разом

¹¹ Див.: Дробязкіна І.В. *Міжнародний гражданський процес: проблеми и перспективи*. — СПб., 2005. — С. 21.

¹² Див.: Ноговіціна Ю.О. *Зазнач. праця*. — С. 79.

¹³ Див.: www.minjust.gov.ua/0/9590

⁹ Див.: Галущенко Г.В. *Зазнач. праця*. — С. 8.

¹⁰ Див.: www.minjust.gov.ua/0/9590

із зазначеними вище питаннями ще й питання визначення особистого закону фізичних осіб, право і дієздатність іноземних осіб, встановлюють уніфіковані колізійні норми сімейного, спадкового, зобов'язального та речового права, іноді трудових відносин, вирішують питання підсудності справ з іноземним елементом, визнання та виконання іноземних судових рішень¹⁴.

Якщо порівнювати з подібними договорами СРСР, то частина нових українських договорів поширюється не лише на цивільні та сімейні відносини, як у договорах СРСР про правову допомогу, а й на господарські відносини

По-друге, договори суттєво відрізняються між собою за порядком регулювання схожих правовідносин, наприклад, порядком надання правової допомоги, визначення підсудності спорів, обтяжених іноземним елементом, визнання та виконання іноземних судових рішень тощо.

По-третє, частина договорів укладена з країнами, з якими Україна не пов'язана іншими міжнародно-правовими договірними зобов'язаннями з питань міжнародного цивільного процесу, а інша частина укладена з країнами, котрі, як і Україна, є учасницями інших договорів щодо міжнародного цивільного процесу, як правило, багатосторонніх міжнародних договорів та конвенцій, таких, як Гаазькі конвенції 1954, 1965 та 1970 років, та угоди і конвенції, укладені в рамках СНД¹⁵.

По-четверте, частина договорів присвячена регулюванню питань надання правової допомоги лише в цивільних справах у широкому розумінні, тобто у власне цивільних справах, зокрема господарських, а також у сімейних і спадкових справах, а інші разом з цим регулюють питання надання правової допомоги і в кримінальних справах.

Більшість договорів укладена з країнами Східної Європи (Румунія, Болгарія, Угорщина, Чехія, Польща, Македонія), колишніми республіками СРСР (Грузія, Молдова, Узбекистан, Естонія, Латвія та Литва), іншими європейськими країнами (Греція, Кіпр). Частина договорів укладена з деякими країнами Азії, Північної Африки, Латинської Америки (Туреччина, Сирія, Ісламська Республіка Іран, Монголія, Куба, КНДР тощо).

¹⁴ Див.: Договір між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу в цивільних справах 2001 р. Міжнародні договори України про правові відносини та правову допомогу: Двосторонні та багатосторонні міжнародні договори: Офіційне видання / М-во юстиції України; редкол.: Л.М. Горбунова та ін. — К., 2007. — 912 с.

¹⁵ Див.: Угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності 1992 р. — Назнач. праця.

Проте необхідно констатувати, що немає договорів про правову допомогу в цивільних справах з такими провідними країнами світу, як Німеччина, Франція, Велика Британія, США, Японія, Індія, Іспанія, з більшістю країн Західної Європи, Латинської Америки та Азії. Проведення переговорів з цими країнами та намагання укласти з ними відповідні договори, на нашу думку, має стати головним завданням у цьому напрямі міжнародного співробітництва України і на цьому мають бути зосереджені основні зусилля Міністерства юстиції України.

Сфера застосування договорів про правову допомогу

Правовідносини, до яких застосовують положення відповідних договорів про правову допомогу, у різних договорах визначаються по-різному з огляду на зміст поняття «цивільні справи». Наприклад, Договір між Україною та Республікою Польща свідчить про те, що термін «цивільні справи» охоплює також сімейні та трудові справи¹⁶, Договір між Україною та Грецькою Республікою — що він стосується сімейних та господарських відносин¹⁷, а в Договорі між Україною та Чеською Республікою йдеться про справи, що виникають із власне цивільних, трудових, сімейних та господарських відносин¹⁸.

Якщо порівнювати з подібними договорами СРСР, то частина нових українських договорів поширюється не лише на цивільні та сімейні відносини, як у договорах СРСР про правову допомогу, а й на господарські відносини. Це явище спостерігається після 1996 р. і є дуже важливим та прогресивним. Внаслідок цього склалося так, що договори, укладені до 1996 р., діють лише щодо цивільних, сімейних, іноді й трудових відносин, а більшість договорів, що були укладені після 1996 р., стосуються також і господарських відносин. З огляду на це доцільно було б розглянути можливість започаткування процедури внесення змін до

¹⁶ Див.: Договір між Україною та Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах 1993 р. Міжнародні договори України про правові відносини та правову допомогу: Двосторонні та багатосторонні міжнародні договори: Офіційне видання / М-во юстиції України; редкол.: Л.М. Горбунова та ін. — К., 2007. — С. 82—113.

¹⁷ Див.: Договір між Україною та Грецькою Республікою про правову допомогу в цивільних справах 2002 р. — www.minjust.gov.ua/0/9590

¹⁸ Див.: Договір між Україною та Чеською Республікою про правову допомогу в цивільних справах 2001 р. Міжнародні договори України про правові відносини та правову допомогу: Двосторонні та багатосторонні міжнародні договори: Офіційне видання / М-во юстиції України; редкол.: Л.М. Горбунова та ін. — К., 2007. — С. 405—425.

відповідних договорів з метою поширення їх дії на господарські відносини та справи, що виникають із цих відносин.

Питання міжнародного цивільного процесу, які регулюються договорами, укладеними після 1996 р.

За змістом та обсягом ці договори про правову допомогу можна віднести до двох груп. До першої належать договори, які умовно можна назвати «короткими» і які за змістом найбільше відповідають їх назві. Вони містять лише норми міжнародного цивільного процесу, а саме норми, що регулюють питання правового захисту іноземців (доступ до правосуддя, заборону застосування процедури *judicatum solvi*, визначають статус іноземців у процесі тощо), надання правової допомоги (порядок звернення та виконання судових доручень із приводу вручення документів, отримання доказів, правової інформації тощо) і деякі питання процедури визнання та виконання іноземних судових рішень.

Майже у всіх договорах закріплене загальне правило, згідно з яким у процесі виконання судового доручення суди країни-виконавця мають застосовувати процесуальні норми власної країни. Разом з цим на прохання органу іншої країни-учасниці, що робить запит, вони можуть застосовувати інші процедури, які не суперечать їх чинному законодавству

Друга група договорів містить не лише норми міжнародного цивільного процесу, які подібні до тих, що наявні в «коротких» договорах, а й норми, що регулюють питання підсудності спорів, обтяжених іноземним елементом, та норми міжнародного приватного права (насамперед колізійні норми, що застосовуються до цивільних, сімейних та господарських відносин залежно від договору).

Обсяг правової допомоги

У більшості договорів до складу поняття «правова допомога» входять такі процедури: вручення за кордоном судових і позасудових документів; отримання за кордоном доказів, до того ж у кожному з договорів визначено перелік дій, які вважаються діями з отримання доказів; визнання й виконання іноземних судових рішень у цивільних справах, рішень судів у кримінальних справах у частині цивільного позову в договорах, які охоплюють і кримінальні справи, та рішень інших органів юстиції.

Надання допомоги (вручення документів та отримання доказів)

У цьому аспекті міжнародного правового співробітництва договори про правову допомогу, які уклала Україна, значною мірою відповідають сучасним світовим тенденціям. Так, основним каналом передачі судових доручень визначено центральні органи країн-учасниць відповідного договору, якими є міністерства юстиції. Водночас деякі договори, наприклад, з Чехією, Естонією та Болгарією, допускають можливість використання власних дипломатичних і консульських службовців, акредитованих у запитуваній країні, у процедурі вручення судових документів та процедурах отримання доказів щодо власних громадян, які мешкають на території іншої договірної держави, за умови незастосування примусу.

В інших договорах, наприклад з Грецькою Республікою, така можливість взагалі не передбачена, а з огляду на те, що такі процедури закріплені у всіх трьох «процесуальних» Гаазьких конвенціях: 1954¹⁹, 1965²⁰ та 1970 років²¹, учасниками яких є Україна і ці держави, відсутність таких положень не зовсім зрозуміла. Жоден із чинних договорів не передбачає такого каналу взаємодії в процедурі надання правової допомоги, як спілкування безпосередньо між компетентними судами країн-учасниць, що, наприклад, закріплено як основний канал в Угоді про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності 1992 р.²²

Майже у всіх договорах закріплене загальне правило, згідно з яким у процесі виконання судового доручення суди країни-виконавця мають застосовувати процесуальні норми власної країни. Разом з цим на прохання органу іншої країни-учасниці, що робить запит, вони можуть застосовувати інші процедури, які не суперечать їх чинному законодавству. Для порівняння: в договорах про правову допомогу СРСР зазначалося про можливість застосування на прохання органу, що робить запит, «процесуальних норм запитуючої країни»²³, а в більшості чинних до-

¹⁹ Див.: Конвенція з питань цивільного процесу 1954 р. — www.hcch.net

²⁰ Див.: Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах 1965 р. — www.hcch.net

²¹ Див.: Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах 1970 р. — www.hcch.net

²² Див.: Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах 1970 р. — www.hcch.net

²³ Див.: Договір между СССР и Румынской народной республикой об оказании правовой помощи по гражданским семейным и уголовным делам 1958 г. Сборник международных договоров о взаимной правовой помощи по гражданским и уголовным делам / Под общей ред. министра юстиции СССР Б.В. Кравцова. — М., 1988. — 640 с.

говорів України йдеться про можливість застосування спеціальних процедур без посилання на процесуальне законодавство країни, яка робить запит.

Багато договорів не мають норми, яка б забороняла застосування процедури *judicatum solvi*, а ті, що містять такі норми, не передбачають спрощеного порядку виконання судових рішень з питань відшкодування судових витрат, як це передбачено Гаазькою конвенцією 1954 р.

Особливістю договорів про правову допомогу України є положення, присвячені питанням захисту свідків та експертів у разі їх перебування на території іноземної країни-учасниці відповідного договору при виконанні ними процесуальних дій з надання свідчень як свідка чи експерта. Відповідно до цих положень:

а) свідок, експерт не можуть бути притягнуті до відповідальності, утримуватися під вартою або підлягати жодному іншому обмеженню їх особистої свободи за діяння, які передували їх від'їзду з території запитованої країни;

б) договором встановлюється строк, протягом якого діє цей імунітет, — від 7 до 20 днів залежно від договору;

в) якщо ця особа залишиться на території після спливу цього строку, маючи можливість її покинути, або знову повертається до цієї країни, на цю особу встановлений договором імунітет не поширюється;

г) прибуття та перебування свідка, експерта для здійснення процесуальних дій має оплачуватися країною, яка робить запит. Такі положення договорів створюють правові умови, необхідні для нормального безперешкодного проведення процесу розгляду справи та отримання всіх необхідних доказів (свідчення та покази експертів тощо) у справі.

Загалом частину договорів щодо регулювання відносин з надання правової допомоги можна характеризувати таким чином.

По-перше, в них відображені основні сучасні підходи до регулювання цих відносин. Йдеться про використання як основного каналу

спілкування між судовими органами держав-учасниць центральних органів цих держав, закріплення правила, згідно з яким суди країни виконання судового доручення застосовують

власні процесуальні норми, а на прохання органу, що робить запит, при виконанні їх судових доручень можуть застосовувати процедури на прохання цих органів. Обов'язок органу, який робить запит, повідомляти про

місце та час проведення відповідних дій щодо правової допомоги тощо.

По-друге, договори не містять багатьох норм, які є загальноновизнаними та закріплені багатьма конвенціями. Наприклад, у частині договорів взагалі немає норм, за якими дипломатичним і консульським службовцям дозволялося б здійснювати процедури вручення судових документів власним громадянам, що мешкають на території іншої країни-учасниці або отримувати від них докази. Багато договорів не мають норми, яка б забороняла застосування процедури *judicatum solvi*, а ті, що містять такі норми, не передбачають спрощеного порядку виконання судових рішень з питань відшкодування судових витрат, як це передбачено Гаазькою конвенцією 1954 р. У жодному договорі немає норм, подібних до тих, що містяться у статтях 15, 16 Гаазької конвенції 1965 р. Йдеться про правові наслідки дотримання процедури вручення судових документів особі, що перебуває за кордоном, та не була присутня в судовому процесі.

Зроблений аналіз свідчить, що нагальною потребою є узагальнення досвіду України під час укладання двосторонніх договорів про правову допомогу в цивільних справах, здійснення порівняльного аналізу з аналогічними договорами, які укладаються іншими країнами, та з іншими міжнародними договорами в цій сфері, що має стати підґрунтям для формування науково обґрунтованого підходу у формулюванні мети, для досягнення якої наша держава і має укласти договори про правову допомогу в цивільних справах.

Міжнародні зв'язки

У рамках заходу В1 «Надання допомоги у визначенні поняття адміністративних договорів» до України прибула місія експертів проекту «“Twinning” Підвищення ефективності та якості управління адміністративних судів в Україні» (далі — Проект) у складі Голови Верховного адміністративного суду Литви Річардаса Пілічацкаса, судді адміністративного суду м. Гренобля Крістіана Соньо та постійного радника Проекту Крістофа Вурца.

Насамперед експерти побували у Вищому адміністративному суді України, де відбувся плідний обмін думками з приводу актуальних пи-

тань Проекту. Від Верховного Суду України у цьому заході взяли участь заступник секретаря Судової палати в адміністративних справах Олександр Терлецький, а також судді цієї палати Микола Гусак, Олександр Коротких та Олександр Прокопенко.

Учасники обговорили питання визначення поняття «адміністративний договір», напрями удосконалення механізму їх укладання, проблеми регулювання відносин з приводу укладання та виконання адміністративних договорів, істотні умови, законність та допустимість публічно-правових договорів, сфери використання адмі-

ністративних договорів, підстави для визнання адміністративного договору недійсним тощо.

Продовження діалогу із зазначених питань відбулося 18 січня 2012 р. уже у стінах Верховного Суду України. З експертами Проекту спілкувалися судді Судової палати в адміністративних справах: заступник Голови Суду—секретар Судової палати Віктор Кривенко, заступник секретаря Олександр Терлецький, судді цієї палати Микола Гусак, Олександр Коротких, Олег Кривенда, Віктор Маринченко, Петро Панталієнко, Олександр Прокопенко, а також начальник відділу міжнародного співробітництва Ліна Губар.

Віктор Кривенко поінформував гостей про повноваження Верховного Суду України. На завершення він зауважив, що шість років (існування адміністративної юрисдикції в Україні) — це набагато менше, ніж 200 років (існування адміністративної юрисдикції у Франції), але адміністративна юрисдикція в Україні постійно розвивається, переймає досвід інших країн, а отже, інформаційний простір є відкритим для професійного спілкування.

Триває передплата офіційних видань Верховного Суду України:

Вісник Верховного Суду України

Періодичність — 12 номерів на рік

Передплатний індекс — 40358

В офіційному науково-практичному виданні публікуються добірки витягів із судових рішень у цивільних, адміністративних, господарських, кримінальних справах, науково-практичні коментарі чинного законодавства, аналіз судової статистики та узагальнення судової практики, матеріали на допомогу судді щодо вирішення складних питань здійснення судочинства, практика Європейського суду з прав людини, дискусійні статті щодо проблем судово-правової реформи і правотворчості.

Рішення Верховного Суду України

Періодичність — 2 випуски на рік

Передплатний індекс — 40646

У збірнику публікуються судові рішення у цивільних, адміністративних, господарських, кримінальних справах, розглянуті Верховним Судом України протягом певного періоду.

Кожне рішення супроводжується правовою позицією. Рішення систематизовані за формами судочинства, галузями законодавства та категоріями справ.

Докладніше про ці видання, їх тематику можна дізнатись у видавництві «Істина» за адресою:
04073 Київ 73, вул. Сирецька, 38.

Передплату можна оформити у відділеннях зв'язку протягом року.

Телефони: (44) 468–3131, 468–0999, 468–5973.

E-mail: istina_knigi@ukr.net

www.istina-books.com.ua